

FONOLOŠKI OPIS NOVOŠTOKAVSKIH IKAVSKIH GOVORA VRLIČKE KRAJINE U SVJETLU DRUGIH GOVORA DALMATINSKE ZAGORE*

JOSIP GALIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

jgalic@unizd.hr

UDK: 811.163.42'28 (497.5

Vrlička krajina)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 5. 11. 2019.

Prihvaćen za tisak: 10. 12. 2019.

U radu se opisuju fonološke osobitosti novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine, područja koje je u dijalektološkim istraživanjima dosad bilo potpuno zanemareno. Opis se temelji na građi prikupljenoj terenskim istraživanjima provedenim početkom 2017. i tijekom 2019. godine. Primarni je cilj rada sustavno opisati vokalizam, konsonantizam i prozodiju novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine. Drugi je cilj smjestiti govore Vrličke krajine u kontekst drugih novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore te, povezano s tim, odrediti potencijalne kriterije na fonološkoj razini za njihovu klasifikaciju. Odraž je *jata* u govorima Vrličke krajine ikavski, s rijetkim ekavizmima. Česte su vokalske redukcije i promjene boje kratkih nenaglašenih vokala. Istraženi su govori dominantno štakavski. Završno je *m* u nastavcima i nepromjenjivim riječima očuvano, a završno je *l* zamijenjeno s *o*. Naglasni je sustav tipični novoštokavski, s četirima naglascima i dobro očuvanim zanaglasnim duljinama. Predsonantsko je duljenje u završnim slogovima, osim pred sonantom *j*, potvrđeno u posvojnim pridjevima na *-m̃* i *-ōv*. Istraženi govori najviše poveznica pokazuju s govorima Sinjske i Drniške krajine (Badanj).

KLJUČNE RIJEČI:

štokavsko narječje, zapadni dijalekt, fonologija, vokalizam, konsonantizam, prozodija, Vrlička krajina

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2014-09-1946 (Dijalektološka i jezičnopovijesna istraživanja hrvatskoga jezika; voditelj: prof. dr. sc. Josip Lisac).

1. UVOD

Premda je u posljednjih petnaestak godina primjetan porast zanimanja za novoštokavske ikavske govore Dalmatinske zagore, u cjelini gledano, ti su govori još uvijek istraženi slabo i nejednoliko. Najsustavnije su opisani govori Imotske krajine, i to zahvaljujući prije svega monografiji Mate Šimundića (1971) *Govori Imotske krajine i Bekije*, objavljenoj prije gotovo pola stoljeća. U novije su vrijeme o govorima Imotske krajine pisale Iva Lukežić (2003), Tomislava Bošnjak Botica i Mira Menac-Mihalić (2006), a nekoliko je punktova s toga područja (Lovreć, Dobrinče, Runović, Rašćane) obrađeno i u monografiji Menac-Mihalić (2005) o frazeologiji novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj, u kojoj su donesene i informacije o fonologiji i morfologiji (u manjoj mjeri i sintaksi) odabranih mjesnih govora. Solidno su u literaturi zastupljeni i govori Sinjske krajine, premda sintetski opis govora toga područja ne postoji te su obradbe ograničene uglavnom na pojedinačne punktove. U spomenutoj su monografiji Menac-Mihalić (2005) od punktova s područja Sinjske krajine obrađeni Sinj, Brnaze, Gala i Otok. O fonologiji govora Otoka pisali su i Dalibor Brozović i Ivka Brkić (1981), dok su govori Sinja i Jabuke uključeni u opis fonologije novoštokavskih ikavskih govora između Krke i Neretve Ankice Čilaš Šimprage (2010). Govor Bitelića iscrpno je obradila Dijana Ćurković (2014), a morfologiju govora Jabuke Miroslav Sikirica (2017). Govori su ostalih dijelova Dalmatinske zagore istraživani rijetko. O govoru Prapatnica u Vrgorskoj krajini pisao je Mate Kapović (2006), a govor Koteza s istoga područja jedan je od punktova obrađenih u monografiji Čilaš Šimprage (2010). Sporadični su opisi govora zapadnoga dijela Dalmatinske zagore. Ivana Kurtović Budja u kratkim je crtama opisala govore Konjevrata i Mirlović Zagore u zaleđu Šibenika (usp. Kurtović 2005) te govore prvoga niza zakozjačkih sela (usp. Kurtović 2001). O prozodijskim osobitostima govora Niskoga i drugih govora mućko-lečevačkoga područja pisao je Josip Galić (2016). Menac-Mihalić (2005) u spomenutoj je monografiji građu među ostalim ekscerpirala i iz govora Primorskoga Doca u zaleđu Šibenika, a Čilaš Šimpraga (2010) iz govora Perkovića, također u zaleđu Šibenika, i Badnja kraj Drniša.

Ovim se prilogom želi dati poticaj popunjavanju praznina u obradbama govora Dalmatinske zagore, i to opisom fonoloških osobitosti novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine. Govori toga područja dosad nisu bili predmet dijalektološkoga bavljenja, a prostorno su im od obrađenih novoštokavskih ikavskih govora najbliži govori Bitelića i Badnja.

Vrlička krajina obuhvaća područje izvora i gornjega toka rijeke Cetine, smješteno u podnožju planina Dinare (na sjeveroistoku) i Svilaje (na jugozapadu). Administrativ-

no naselja u Vrličkoj krajini pripadaju gradu Vrlici (u Splitsko-dalmatinskoj županiji) te općinama Kijevo i Civljane (u Šibensko-kninskoj županiji). Osim novoštokavskih ikavskih govora, na području su Vrličke krajine u naseljima (i zaseocima pojedinih naselja) s dominantnim pravoslavnim stanovništvom i danas zastupljeni novoštokavski ijekavski govori (npr. Civljane, Cetina, Otišić, Koljane), s tim da su oni, u cjelini gledano, na tome području u izrazitoj manjini. Ovim je istraživanjem obuhvaćeno pet punktova: Vrlika (Vrl), Maovice (Mao), Ježević (Jež), Kosore (Kos) i Kijevo (Kij). Vrlika, Maovice, Ježević i Kosore administrativno pripadaju gradu Vrlici, dok je Kijevo jedino naselje u istoimenoj općini. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Vrlika ima 828 stanovnika, Maovice 380 stanovnika, Ježević 236 stanovnika, Kosore 191 stanovnika, a Kijevo 417 stanovnika. Čitavo je područje za vrijeme Domovinskoga rata bilo okupirano, a većina je stanovništva bila u izbjeglištvu, uglavnom u Splitu ili na širem splitskom području. Općenito je broj stanovnika u svim naseljima značajno opao nakon Domovinskoga rata, a opadanje je nastavljeno i u novome stoljeću.¹

2. CILJEVI I METODOLOGIJA

Rad ima dva cilja. Primarni je cilj, kako je istaknuto, sustavno opisati fonologiju (vokalizam, konsonantizam i prozodiju) novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine. Drugi je cilj smjestiti govore Vrličke krajine u kontekst drugih novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore. Povezano s tim, na temelju dosadašnjih (fragmentarnih) spoznaja o govorima Dalmatinske zagore, odnosno usporedbe dobivenih rezultata s postojećim opisima tih govora pokušat će se na fonološkoj razini odrediti potencijalni kriteriji za njihovu klasifikaciju.

Opis se temelji na građi prikupljenoj terenskim istraživanjima provođenima početkom 2017. godine i tijekom 2019. godine. Građa je prikupljena u razgovoru s izvorinim govornicima, i to većinom onima starije životne dobi (rođenima uglavnom od 20-ih do 40-ih godina prošloga stoljeća), no intervjuirano je i nešto mlađih ispitanika (rođenih u 60-im godinama prošloga stoljeća). Ukupno je intervjuirano trinaest ispitanika (po troje u Kijevu, Maovicama i Ježeviću te po dvoje u Kosorima i Vrlici). Većina ih je rođena u mjestima ispitivanja te su u njima proveli glavninu života, s izbjavanjem uglavnom samo za vrijeme okupacije od 1991. do 1995. godine. Iznimke u tome pogledu predstavljaju jedna ispitanica iz Maovica i ispitanica iz Vrlike, koje

¹ U Vrlici su 1991. g. živjela 1334 stanovnika, u Maovicama je bilo 889 stanovnika, u Ježeviću 585, u Kosorima 431, a u Kijevu 1261 stanovnik.

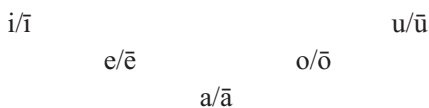
su rodom iz Podosoja (također u Vrličkoj krajini), te jedna ispitanica iz Kosora, koja je rodom iz Vrlike, no sve u mjestima ispitivanja žive već više desetljeća te se mogu smatrati pouzdanim izvorima. Prigodom terenskih istraživanja ciljano su prikupljani odgovori na petstotinjak pitanja iz upitnika sastavljena na temelju postojećih fonoloških opisa novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore. Osim toga, sa svim su ispitanicima snimljeni i kraći slobodni razgovori.

Prikupljena je građa analizirana u skladu s tradicionalnim opisima fonoloških sustava (novo)štokavskih govora (usp. npr. Šimundić 1971; Kurtović Budja 2009; Čilaš Šimpraga 2010; Vukša Nahod 2018 itd.). S obzirom na to da je jedan od ciljeva smjestiti govore Vrličke krajine u kontekst drugih govora Dalmatinske zagore, izrazit je naglasak stavljen na poredbenu komponentu, odnosno na utvrđivanje sličnosti i razlika između fonoloških sustava istraženih govora i drugih novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore. Istraženi su govori vrlo homogeni, pa je stoga velika većina opimljenja koja se donose u analitičkome dijelu rada potvrđena u svim punktovima obuhvaćenima istraživanjem. Uz rijetke primjere u kojima to nije slučaj, tj. uz primjere koji nisu posvuda potvrđeni u zagradi se navodi kratica punkta (ili punktova) u kojem je primjer zabilježen.

3. VOKALIZAM

3.1. INVENTAR I REALIZACIJA

Vokalski je sustav govora Vrličke krajine sačinjen od pet jedinica (*a, e, i, o, u*), koje mogu biti duge i kratke, naglašene i nenaglašene. Inventar vokalskih jedinica grafički se može prikazati kao na slici 1.

SLIKA 1. *Vokalski sustav govora Vrličke krajine*

U tablici 1 donose se primjeri ostvarivanja jedinica iz vokalskoga sustava u kratkim i dugim naglašenim i nenaglašenim slogovima.

TABLICA 1. Vokalske jedinice u govorima Vrličke krajine

vokal	naglašen		nenaglašen	
	dug	kratak	dug	kratak
a	dān, štāp, táva, špárat, zāva	pās, švrāka, čáčīn, plāmēn, vāzdān	živīnār ‘veterinar’, nētījāk, matrijāl	mávat, mōzak, ōras, vrīgat, jādan
e	vrébac, rēst ‘rasti’, mēso, kršténe	žěp, rēbro, smēce, štēta, jēla, jētrva	mīsēc, pòčēt, ùzēt, būsēn, kòstrēt, pēpē	cmīle, óvde, Vráne, gòzdenī, kùver
i	cmīle, cvīce, sīn, namīšcat, ždrībe	dīdōv, mīsēc, priša ‘žurba’, tīca, zmīja	kùmpīr, vāmīlija, bābīn, obāzdrīt	bocùnīć, primīšcat, šúšīt, řskavīca ²
o	sō ‘sol’, bója, dvōj, óvde, stō ‘stol’	ōđma, kōń, ōsom, špōret, grōžže	đīdōv, jāvōr, vākō, ovlikō, bōmbōn	livoda, ōsom, dijo, gñízdo, gúvno, ūvo
u	gúvno, pūt, spūž, sūvo, šūša, sūnce	būsēn, mūka, pūn, štūcat, žūbar ‘gnój’	pāūk, gōlūb, bōcūn, miñūr ‘mjehur’	kūrus, čēvarkuša, prīkjučē, ustrīlīt

Slogotvornu ulogu u govorima Vrličke krajine, kao i općenito u štokavskim govorima te u većini kajkavskih i čakavskih govora (usp. Lukežić 2012: 173–175), ima i fonem *ɾ*. On u načelu u govorima Vrličke krajine također može biti dug i kratak, naglašen i nenaglašen: *břk*, *cřkva* || *cřven*, *řpa* || *òvřć*, *ù cřkvu* || *nèsřca*, *pòřba*. Važno je ipak naglasiti da su razmjerno često u istraženim govorima potvrđeni primjeri skraćivanja *ř*: *cřn* (uz *cřn*), *cřv* (uz *cřv*), *četrvtak* (uz *četrvtak*), *křpel* (uz *křpel*), *křv* (uz *křv*), *òvřć* (uz navedeno *òvřć*), *zavřšt* (uz *zavřšt*). Kraćenje je *ř* najtipičnije za priobalne govore – zbog čega Brozović tu pojavu i svrstava među tzv. adrijatizme³ (usp. Brozović i Ivić 1988: 84) – pa ne čudi, primjerice, što je u okvirima dalmatinskih novoštokavskih ikavskih govora često i uglavnom sustavno potvrđeno u govorima Makarskoga primorja (usp. Kurtović Budja 2009: 40).

Kao posljedica čestih redukcija kratkih nenaglašenih vokala, u slogotvornoj se ulozi u govorima Vrličke krajine mogu ostvariti i *ɱ* i *ɲ*: *sèdmca*, *dīgnt*, imp. *mětɲ*, *křsɲca* ‘krštenje’.

Dugi vokali *e* i *o* mogu u govorima Vrličke krajine imati zatvoreniju (*ē*, *ō*) ili blagu diftonšku artikulaciju (*‘ē*, *‘ō*): 1. jd. prez. *òdēm*, *pòčēt*, *pròpēt*, G jd. *stōca* ‘stolca’, *làvōr* ‘kabao’, *udōvac*, *vō* ‘vol’, G jd. *vòdē* || *pòč‘ēt*, *pop‘ódnē*, *m‘ōj*, *m‘ōst*, *ù šk‘ōli*. Riječ je, dakako, o fonetskoj, a ne o fonološkoj činjenici. Važno je naglasiti da takav način realizacije dugih *e* i *o* nije ni približno dosljedan, odnosno da ne predstavlja pravilo, nego samo mogućnost čije ostvarenje ovisi o govorniku i govornoj situaciji. Zatvorenija ili diftonška realizacija dugih vokala *e* i *o* inače nije neobična za govo-

² U primjerima *bocùnīć*, *šúšīt* i *řskavīca* artikulacija je kratkoga zanaglasnoga *i* oslabljena. O tome v. u §3.2.3.

³ Kapović (2015: 745) ipak primjećuje da je ono u štokavštini potvrđeno i u govorima prilično udaljenima od mora, primjerice u Bosni i Hercegovini.

re dalmatinskoga zaleđa. Tu je pojavu u govorima Vrgorske krajine uočio Kapović (2006: 114). Čilaš Šimpraga (2010: 179) tvrdi da vokali u novoštokavskim ikavskim govorima između Krke i Neretve mogu biti zatvoreni “samo u brzu govoru”. Dijana Ćurković (2014: 35) pak ističe da se u govoru Bitelića dugi *e* i *o* “često u izgovoru realiziraju zatvorenije nego u standardnome jeziku”, odnosno da se “u pojedinih govornika mogu (...) i diftongirati”.

3.2. DISTRIBUCIJA

Distribucija je vokala u govorima Vrličke krajine razmjerno slobodna. Svi se vokali mogu ostvariti na apsolutnome početku (i općenito u početnim slogovima) riječi, jednako kao i u središnjem položaju te na apsolutnome završetku riječi. Odatle, među ostalim, proizlazi to da vokalima u govorima Vrličke krajine u pravilu ne prethode protetski konsonanti. Kao pretežno i drugdje u dalmatinskome zaleđu (usp. Čilaš Šimpraga 2010: 174), proteza je potvrđena u primjeru *jõpēt*.⁴

3.2.1. NARUŠAVANJE PRIJEGLASA

Sloboda distribucije vokala u govorima Vrličke krajine očituje se i u tome da se oni mogu ostvarivati uz sve konsonante. To, među ostalim, znači da je narušeno staro distribucijsko ograničenje koje je priječilo ostvarivanje stražnjih vokala ispred palatalnih konsonanata. Tako se, primjerice, u instrumentalu jednine *jo*-osnova muškoga roda iza palatala dosljedno pojavljuje vokal *o* kao dio analoškoga nastavka *-om* (preuzeta iz *o*-osnova): *ključom*, *mšom*, *mžom*, *nóžom*, *újcom*, *strícom*. Takvo je stanje u toj potkategoriji potvrđeno i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Lisac 2003: 56), primjerice u govorima Imotske krajine i Bekije (usp. Šimundić 1971: 37, 87), kod konzervativnijih ispitanika u govoru Bitelića (Ćurković 2014: 139), u govoru Jabuke (Sikirica 2017: 7) itd. Neprovođenje je prije glasa kao posljedica djelovanja analoških procesa potvrđeno i u drugim potkategorijama. Kod konzervativnijih je govornika ono zabilježeno u posvojnim pridjevima muškoga roda te u “dugim” množinskim oblicima, tj. u množinskim oblicima proširenim sufiksom *-ov-*: *jéžōv*, *kováčōv*, *mžōv*, *prījateľōv*, *stríčōv*, *újčōv* || *ključovⁱ*, *mžovⁱ*, *nóžovⁱ*, *stríčovⁱ*, *žůlovⁱ*.⁵ Kod manje konzervativnih ispitanika, vjerojatno pod utje-

⁴ Ćurković (2014: 56) u govoru Bitelića protetsko *j* bilježi i u oblicima glagola *jīst* i u zamjениčkim enklitičkim oblicima (tipa *jin*).

⁵ U množini su dobro potvrđeni i stariji “kratki” oblici (bez sufiksa *-ov-*): *strícⁱ*, *nóžⁱ*, *žůfⁱ* itd.

cajem standardnoga jezika, potvrđeni su i primjeri s provedenim prijeglasom, npr. *ûjčēv*, *mũževⁱ*, *žũļevⁱ* i sl. Inače je neprovođenje prijeglasa u posvojnim pridjevima muškoga roda te “dugim” množinskim oblicima zabilježeno i u drugim govorima u Dalmatinskoj zagori. Šimundić (1971: 38) ističe da se u govorima Imotske krajine i Bekije posvojni pridjevi od imenica s osnovom na palatal tvore s pomoću sufiksa *-ōv-* i *-ēv-* (s tim da u većini slučajeva prevladava prvi), dok Sikirica (2017: 25–26) za govor Jabuke donosi samo primjere sa sufiksom *-ōv-*. Primjere dugih množinskih oblika imenica s osnovom na palatal s nepreglašenim sufiksom bilježe Šimundić (1971: 38) u Imotskoj krajini i Bekiji i Ćurković (2014: 139) u Biteliću (osobito kod starijega stanovništva).

3.2.2. UKLANJANJE ZIJEVA I VOKALSKE SKUPINE

Zijev se u govorima Vrličke krajine uklanja stezanjem ili umetanje sonanata *j* i *v*. Vokalska skupina *ao*, nastala pretežno zamjenjivanjem završnoga *l* sa *o*,⁶ stezanjem u novoštokavskim ikavskim govorima Vrličke krajine praktički uvijek daje *ā*. Primjeri su stezanja na dočetcima riječi potvrđeni u imenicama *žāvā*, *kōtā*, *ōrā*, *pākā*, *pōsā*, *svȳdā*, *vrtā*, u pridjevima *tōpā* i *nágā* te u glagolskim pridjevima radnim muškoga roda u jednini: *dȳžā*, *ōstā*, *pěkā*, *plākā*, *mōgā*, *tākā*, *tūkā*, *zapovidā* itd. Vrijedi napomenuti da, uz navedeni oblik *žāvā*, ispitanici u Kosorima, Vrlici i Maovicama potvrđuju i oblik *žāvō*, dakle sa stezanjem vokalske skupine *ao* u *ō*. Stezanje skupine *ao* (< *al*) u unutarnjem je slogu potvrđeno u imenici *zāva*. Osim u primjerima u kojima je slijed *ao* nastao zamjenom *-l > -o*, stezanje je u toj vokalskoj skupini s istim rezultatom potvrđeno i u vezniku i prilogu *kā* ‘kao’ (< *kako* < *kao*). U unutarnjem je slogu po ispadanju glasa *h* stezanje skupine *ao* u *ā* potvrđeno u primjeru *Māvⁱce* (< *Maovice* < *Mahovice*) (uz *Māvⁱce*).

Skupina *-eo* (*-el*) u govorima se Vrličke krajine steže u *-ē*. Stezanje je potvrđeno u imenicama *ânžē* i *pěpē* ‘pepeo’, u pridjevima *dēbē*, *kīsē* i *věšē⁷* te u oblicima glagolskoga pridjeva radnog muškoga roda u jednini: *ūzē*, *pròklē*, *pòčē*, *pòpē* (uz *pròpē*), *pòmē*, *òdvē*, *dòvē*. Takav je način uklanjanja zijeva u vokalskoj skupini *eo* Čilaš Šimpraga (2010: 176) zabilježila u govorima Sinja i Badnja kraj Drniša. Za oba punkta

⁶ O promjeni završnoga *l* u *o* u govorima Vrličke krajine v. u §4.2.3.

⁷ U imenicama i pridjevima potvrđeni su i primjerima analoškoga restituiranja završnoga *l* prema oblicima kosih padeža, odnosno prema oblicima ženskoga i srednjega roda, npr. *pěpēl* i *dēbēl*. O tome v. još u §4.2.3.

navodi primjer *üzē*, a za Sinj još i *dèbē* (uz *dèbēl*) i *věse* (uz *věsel*)^{8,9} (usp. Čilaš Šimpraga 2010: 198). Stezanje *eo* u *ē* u oblicima glagolskoga pridjeva radnoga zabilježila je i Ćurković (2014) u govoru Bitelića: *üzē* (: 51), *òtē* (: 243), *pòčē* (: 244), *zàpē* (: 244).^{10,11} U ostalim se istraženim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore dočetna vokalska skupina *eo*, odnosno *ea* (u govorima u kojima se je dočetno *l* odrazilo kao *a*) uklanja umetanjem sonanta *j* (usp. Šimundić 1971: 36; Kurtović 2005: 535; Menac-Mihalić 2005: 26; Čilaš Šimpraga 2010: 176). Stezanje skupine *eo* u *ē* nije potvrđeno u unutarnjem slogu u primjerima *stějena*, odnosno *stěvena* (< *steləna*), nego je zijeve u njima uklonjen umetanjem sonanta *j*, odnosno *v* (uz prijelaz kratkoga nenaglašenoga *o* u *e*).

Vokalska se skupina *oo* (< *ol*) steže u *ō*. Na dočetcima je riječi stezanje potvrđeno u imenicama *k̕tō*, *sō*, *sòkō*, *stō*, *vō*, u pridjevu *gō*, u prilogu *pō* te u glagolskome pridjevu *ùbō* (i drugim oblicima glagolskoga pridjeva radnoga glagola izvedenih od *bōst*). U unutarnjim je slogovima stezanje *oo* zabilježeno u kosim padežnim oblicima imenica *dòlac* (G jd. *dóca*, D jd. jd. *dócu* itd.), *kòlac* (G jd. *kóca*, D jd. *kócu*), *stòlac* (G jd. *stóca*, D jd. *stócu*) te u njihovim umanjenicama *dóč'č*, *kóč'č*, *stóč'č*.

Zanimljiva je situacija s uklanjanjem zijeve u vokalskoj skupini *uo* (< *ul*), koja je gotovo isključivo potvrđena na dočetcima oblika glagolskoga pridjeva radnoga muškoga roda u jednini. Uklanjanje zijeve u toj vokalskoj skupini predstavlja, naime, praktički jedinu fonološki relevantnu diferencijacijsku točku između govorā obuhvaćenih ovim istraživanjem (odnosno fonološku činjenicu u kojoj je barem donekle moguće govoriti o sustavnoj razlici između /pojedinih/ istraženih govora). U govoru Kijeva zijeve se u skupini *uo* (< *ul*) dosljedno uklanja stezanjem u *ū*: *čū*, *pōsū*, *ōsū* (*se*), *izū*, *ōbū*. U ostalim je punktovima stanje nejednoliko. Kod glagola *čūt* zijeve se uopće ne uklanja (*čūo*) ili se pak uklanja umetanjem sonanta *j* između dvaju vokala (*čūjo*).

⁸ Takvo je stanje u navedenim pridjevima u sinjskome govoru u *Upitniku za Hrvatski dijalektološki atlas* zabilježio i Petar Šimunović 1966. g. (usp. Ćurković 2014: 62).

⁹ U govoru Badnja Čilaš Šimpraga (2010: 198) u pridjevima navodi samo oblike s dočetnim *l*: *dèbel*, *věsel*.

¹⁰ Govoreći o pomičnosti naglaska u glagolskome pridjevu radnom, Ćurković (2014: 230) za govor Krstatica u Imotskoj krajini navodi oblik *üzē*. Kod Šimundića (1971), međutim, nema podataka o tome da bi u Imotskoj krajini *eo* davalo *ē*. Dapače, eksplicitno se ističe da se slijed *eo* u govorima Imotske krajine redovito razbija umetanjem (intervokalskoga) *j*: *klējo*, *pòčējo*, *dēbejo* itd. (usp. Šimundić 1971: 36).

¹¹ U dijelu u kojem govori o uklanjanju zijeve kontrakcijom Ćurković ističe da se u pridjevima završno *l* čuva (te među primjerima koji to potvrđuju navodi i oblik *dèbel*) (usp. Ćurković 2014: 51^F). U daljnjoj se pak odbradbi uz oblike s očuvanim *l* bilježe i oni u kojima je došlo do zamjene završnoga *l* sa *o* te (posljedičnoga) stezanja *eo* u *ē*, npr. *dèbē* (: 181, 182), *kīsē* (: 179, 180), *vēsē* (: 179, 180). Za pridjev u značenju 'debeo' na jednome je mjestu naveden i oblik *dēbeja*, uz napomenu da je češće potvrđeno *dèbel*.

Kod glagola kao *pòsūt* i *òsūt* (*se*) vokalska se skupina *uo* u govorima Ježevića, Kosora, Maovica i Vrlike u pravilu steže, s tim da je uobičajeni rezultat stezanja *ō*: *pòsō*, *òsō*. Rjeđe se u navedenim punktovima mogu čuti primjeri sa stezanjem u *ū* (*pòsū*, *òsū*) ili pak primjeri u kojima zijev nije uklonjen (*pòsuo*, *òsuo*). Kod glagola *izut* (*òbut* i sl.) zijev u skupini *uo* u glagolskome pridjevu, osim najuobičajenijega stezanja u *ō* (*izō*) te mnogo rjeđega u *ū* (*izū*), može biti uklonjen i umetanjem sonanta *j* između vokala *u* i *o* (*izujo*).

Vokalska se skupina *io* (< *il*) u oblicima glagolskoga pridjeva radnoga muškoga roda u jednini dosljedno razbija umetanjem intervokalskoga *j*: *bījo*, *mīslijo*, *nòsijo*, *osámijo*, *oslípijo*, *pōpījo*, *rīšijo*, *vīdijo*, *vrátijo*, *zapòslijo*, *zarádijo*.

Zijev nastao gubljenjem glasa *h* u većini je primjera uklonjen umetanjem sonanta *j* ili *v* (v. §4.1.3.): *māćija*, *grijòta*, *nījōv* || *būva*, *dūvān*, *púvat*. Ima, međutim, i slučajeve u kojima je nakon ispadanja *h* došlo do stezanja, primjerice u jedninskome genitivnom obliku *grā* (N jd. *grā* 'grah') ili u već spomenutome primjeru *Māvce* (< *Maovice* < *Mahovice*) (uz *Māovce*). Vokalska skupina nastala ispadanjem *h* može biti i očuvana: *Dūovⁱ* (uz *Dūvovⁱ*), *dūovskī* (uz *dūvovskī*), *māuna*.

Osim primjera *Dūovⁱ*, *dūovskī* i *māuna*, u govorima Vrličke krajine ima, dakako, još potvrda za neuklanjanje zijeva: *àuto*, *bāūk*, L jd. *gràu* (N jd. *grā*), *jaúkat*, *naùčt*, *mjaúkat*, *pāuza* 'pazuha' (uz primjere kao *pòt pūzōm* 'pod pazuhom', sa stezanjem vokalske skupine), *pāūk*, *pāučna* (uz *pāočna*), *pòist* itd.

3.2.3. REDUKCIJE KRATKIH NENAGLAŠENIH VOKALA

Kao i drugdje u Dalmatinskoj zagori, kratki se nenaglašeni vokali u govorima Vrličke krajine nerijetko oslabljeno artikuliraju ili se pak potpuno reduciraju. Te pojave osobito pogađaju kratko nenaglašeno (u prvome redu zanaglasno) *i*. Ono je dosljedno potpuno reducirano u dočetu glagolskoga priloga sadašnjega: *čēkajūć*, *kòpajūć*, *lèžēć*, *pīvajūć*, *plāčūć*. Kratko je nenaglašeno *i* obično potpuno reducirano i u infinitivnome dočetu: *čúvat*, *dôć*, *kràst*, *mūst*, *pokázat*, *rēć*, *rēst*, *slūšat*, *pripovídat*.¹² Potpuna je redukcija redovita i u primjerima kao *čētr* (uz *čētrⁱ*), *nēsčá*, *nēsčtan*, *onòlkō*, *òtrat*, *dòtrat*, *pòtrat*, *pòtrba*, *pòtrban*, *tòlkō*, *vrtěno* i sl. Oslabljeno je artikuliranje kratkoga zanaglasnoga *i* potvrđeno, primjerice, u dočetu jedninskih imperativnih oblika, u dočetu DL jd. *a*-osnova, u dočetu N mn. *o*-osnova, kao i u brojnim pojedinačnim leksemima: DL jd. *rúci*, *žēnⁱ* || N mn. *lūdⁱ*, *nózi* || imp. *nòsⁱ*, *rècⁱ* || *Amèrⁱka*, *žigarⁱca*,

¹² Važno je ipak naglasiti da su kod izrazito konzervativnih ispitanika (nedosljedno) potvrđeni i infinitivi s očuvanim dočetnim *i*: *mīšti*, *obārti*, *òbisti*, *sāmłti* i sl.

gõrⁱ, jèzⁱk, pàučⁱna, pràšⁱna, pŕžⁱna 'pijesak', *ŕskavⁱca, ustriⁱlt* itd. Važno je naglasiti da je u primjerima toga tipa oslabljenost artikulacije kratkoga zanaglasnoga *i* pitanje stupnja te da je ovisno o govornoj situaciji i govorniku. U načelu takvo *i* nikada nije artikulirano neoslabljeno, a stupanj oslabljenosti može varirati od djelomičnoga do potpunoga (tj. do redukcije). Rjeđe su u govorima Vrličke krajine potvrđene redukcije drugih vokala: *matrijāl, ŭjtra* 'ujutro', *vākō, nākō*.

3.2.4. PROMJENE BOJE KRATKIH NENAGLAŠENIH VOKALA

Osim što mogu biti reducirani ili oslabljeno artikulirani, kratki nenaglašeni vokali u govorima Vrličke krajine mogu promijeniti i boju. Promjena boje najčešće pogađa kratko nenaglašeno *a*, koje se, osobito kod konzervativnijih govornika, često mijenja u *o*. Promjena *a > o* najčešće je potvrđena pred sonantima *v* i (dočetnim) *m*. Kod konzervativnih je ispitanika tako, primjerice, promjena uobičajena u pridjevima s izvornim dočekom -*av*: *bāl^vov, ćōp^vov* 'šepav', *ćōr^vov* 'slijep', *dlāk^vov, škļ^vov, koštū^vov, rū^vov* 'dlakav', *šēp^vov, žgō^vov* itd. Isto je u primjerima *bāl^vovac, brād^vovⁱca, čīm^vovⁱca* 'stjenica', *lāst^vovⁱca, nāprou^t* 'napraviti', *ōstou^t* 'ostaviti', *isprou^t, zābou^t* 'zabaviti', *zābov^lat* i sl. Prijelaz *a > o* ispred *m* potvrđen je, primjerice, u brojevima *sēdom* i *ōsom*, u prvome licu jednine prezenta u primjerima *som, jēsom, nísom*, a dosljedan je kod konzervativnih ispitanika i u nastavku DLI množine *a*-osnova: *bēštijom, gōdⁿom, krāvom, kū^com, óvcom, nōgom, nū^vom, rū^com, žīlom*. Važno je istaknuti da su kod manje konzervativnih ispitanika uobičajeni primjeri u kojima do navedenoga prijelaza nije došlo, npr. *bāl^vav, dlāk^vav, jēs^vam, sēdam, ōsam, brād^vavⁱca, čīm^vavⁱca, lāst^vavⁱca* itd.

S obzirom na brojnost primjera te na njihovu barem djelomičnu predvidivost, nije nevažno istaknuti da je u postojećim opisima govora Dalmatinske zagore promjena *a > o* ispred sonanata *v* i (dočetnoga) *m*, odnosno *n* najčešće bilježena u punktovima u Sinjskoj krajini¹³ (usp. Menac-Mihalić 2005: 18–19; Čilaš Šimpraga 2010: 178; Ćurković 2014: 43), kao i to da niz primjera za govor Badnja kraj Drniša donosi Čilaš Šimpraga (2010: 178). Prema našim je podacima, promjena potvrđena i barem u nekim govorima mučko-lečevačkoga područja (usp. primjere *bāl^vov, slī^vov* iz govora Niskoga u Galić 2016: 50; potvrđeno također DLI mn. *rū^con, óv^con* i sl.). Nešto je drugačija, čini se, situacija u govorima istočnihih dijelova Dalmatinske zagore, osobito u pogledu zamjene *a > o* ispred *v*. U Šimundićevu (1971: 28) se detaljnom prikazu promjena boje vokala *a* u govorima Imotske krajine može pronaći nešto primjera prelaska nenaglašenoga kratkoga *a* u *o* ispred (dočetnoga) *n*: *bōlon, ōson* (uz *ōsan*),

¹³ U govorima je Sinjske krajine završno *m* prešlo u *n*. O tome *v.* u §4.2.2.

osondèsēt. Osim u tim primjerima, Bošnjak Botica i Menac-Mihalić (2006: 30) prijelaz $a > o$ u govoru Lovreća bilježe i u dočetu DLI množine a -osnova (npr. *kràvon*), ali napominju da je u govoru on danas sve rjeđi. Sasvim je, čini se, nesustavan u govorima Imotske krajine prijelaz $a > o$ ispred v . Bošnjak Botica i Menac-Mihalić (2006: 30) za lovrečki govor ne navode niti jedan takav primjer, dok Šimundić (1971: 27–28) prijelaz u toj fonološkoj okolini bilježi tek u nekoliko izoliranih slučajeva:¹⁴ *pòstov* ‘podstav’, *òtovina* ‘otava’, *obnòvlat*.¹⁵ O prijelazu $a > o$ ispred v nema spomena ni u opisima novoštokavskih ikavskih punktova u Vrgorskoj krajini (usp. Kapović 2006; Čilaš Šimpraga 2010). Promjenu ne spominje ni Kurtović Budja (2009) u opisu novoštokavskih ikavskih govora Makarskoga primorja, a čini se da nije svojstvena ni slivanjskim novoštokavskim ijekavskim govorima (usp. Vukša Nahod 2018: 47–48).

Osim pred sonantima v i m , promjena $a > o$ u govorima Vrličke krajine potvrđena je i u primjerima *livoda* i *kobàn'ca*, koji su potvrđeni i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Šimundić 1971: 28; Čilaš Šimpraga 2010: 178). Rjeđe su zabilježeni primjeri promjene boje drugih (nenaglašenih kratkih) vokala. U nastavku donosimo nekoliko takvih primjera koji su uglavnom zabilježeni i u opisima drugih novoštokavskih ikavskih govora u Dalmatinskoj zagori (usp. Lisac 2008: 107; Čilaš Šimpraga 2010: 170–184; Ćurković 2014: 43–47) – $a > e$: *pìjet*, *pècet* ‘pečat’, *pòjeta*, *pìjen* (Jež), *smìjet se* ‘smijati se’; $e > a$: *žigar'ca*; $o (-l) > e$: *stèjena* || *stèvena* ‘steona’; $e > i$: *òp'cena*; $u > o$: *blìzo*.

3.2.5. SLOGOTVORNO *r*

Slogotvorno se *r* u govorima Vrličke krajine najčešće ostvaruje između dvaju konsonanata: *m'č'na*, *p'rst*, *č'etv'rtak* (uz *č'etv'rtak*) *c'rv* (uz *c'rv*), *k'rv* (uz *k'rv*), *b'rk* (uz *b'rk*). Rijetki su primjeri u kojima se slogotvorno *r* nalazi na apsolutnome početku ili na apsolutnome kraju riječi: *řpa*, *řža*, *řskav'ca*, *č'etř*, *vř*. U okvirima jedne jezično-pravopisne riječi slogotvorno se *r* ispred ili iza vokala može ostvariti samo u slučajevima u kojima je došlo do gubljenja glasa *h*: G jd. *vřa* (N jd. *vř*), D jd. *vřu*, gl. pridj. rad. m. r. jd. *òvřā* (inf. *òvřć* || *òvřć*), *zařžat*.

Kao posljedica razmjerno čestih vokalskih redukcija slogotvorno *r* može biti sekundarnoga postanja: *òdřna*, *nèsřca*, *nèsřtan*, *pòtrba*, *pòtrban*, *vřtèno*. S druge strane, vrijedi spomenuti i oblike *jètruva* (uz *jètřva*) i *svèkrva* (uz *svèkrva*), u kojima *r* gubi

¹⁴ Prijelaza nema u pridjevima na *-av*: *ćorav*, *dlakav*, *gobav*, *grbav* itd. (usp. Šimundić 1971: 126).

¹⁵ Primjer *obnòvlat* (kao i primjeri *zàtvorat* i *zàkloñat*, koje Šimundić uza nj navodi) mogao bi se pritom tumačiti kao rezultat analogije prema svršenim glagolima (*obnòvit*, *zàklònit*, *zàtvòrit*).

ulogu nositelja sloga umetanjem vokala *u*. Analogne je primjere zabilježila i Ćurković (2014: 49) u govoru Bitelića.

3.3. ODRAZI JATA, POLUGLASA, NOSNIH VOKALA I SLOGOTVORNOGA L

Najmarkantnija je fonološka činjenica u govorima zapadnoga dijalekta ikavski odraz *jata*. Takav je odraz *jata*, dakako, svojstven i istraženim govorima Vrličke krajine: *bīli* 'bijeli', *bīsan*, *dīca*, *dīt* 'djed', *dīte*, *dīteľna*, *gńzdo*, *mīsto*, *mľiko*, *nīkad* 'nekada', *nīkīdān*, *nīšta* 'nešto', *pīsak*, *prīkjučē*, *prīslāno*, *prīslatko*, *rīč*, *rītko*, *slīp*, *tīsno*, *tīsto*, *ustrīľt*, *űvīk*, *ždribe*. Kao i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore (usp. Lisac 2003: 174, 2008: 106; Ćurković 2014: 60; Galić 2016: 38), u govorima su Vrličke krajine sporadično potvrđeni i primjeri s ekavskim odrazom *jata*: *cēsta* || *tēsta*, *cēstār* || *tēstār*, *đbe*, *ónde*, *óvde*, *starēšna*, *zanovétat*, *zēnca*. Vrlo su rijetko potvrđeni primjeri s jekavskim odrazom *jata*, koji predstavljaju utjecaj standardnoga jezika: *primīćťt*, *svjēdožba*, *viēnac*. U primjerima *òras* i *prāska* (uz *brēska*), koji su potvrđeni i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Brozović i Brkić 1981: 403; Menac-Mihalić 2005: 17; Lisac 2008: 106), na mjestu izvornoga *jata* nalazi se vokal *a*.

Jaki se je poluglas (primarni i sekundarni) u govorima Vrličke krajine dosljedno odrazio kao *a*: *bàdań*, *dān*, *pās*, *sān*, *sāv*, *vītar*. U primjerima tipa *òsom*, *sēdom*, 1. jd. prez. *som* sekundarni je poluglas, naravno, također prvotno dao *a*, dok je *o*, kako smo vidjeli, postalo sekundarnom promjenom kratkoga nenaglašenoga *a* ispred (dočetnoga) sonanta *m*. Slabi je poluglas u većini slučajeva ispao. Iznimke predstavljaju standardni primjeri kao *dāska*, *māgla*, *stāza* i sl., u kojima je slabi poluglas općenito često vokaliziran u južnoslavenskim jezicima te na sjeverozapadu slavenskoga područja (usp. Mihaljević 2002: 204). U genitivnome jedninskome primjeru *pāsa* (N jd. *pās*), koji je uobičajen i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Bošnjak Botica i Menac-Mihalić 2006: 30; Lisac 2008: 106; Ćurković 2014: 59), po svoj prilici nije riječ o vokalizaciji slaboga poluglasa, nego o analogiji prema jedninskome nominativnom obliku. U tom kontekstu svakako vrijedi istaknuti da je slijed **wə* dao *va* u primjeru *vājīk* (rijetko *vāvīk*), koji je potvrđen samo kod konzervativnijih govornika. Kod mladih i manje konzervativnih uobičajen je oblik *űvīk*, dakle s prijelazom **wə > u*. U ostalim se je primjerima **wə* dosljedno odrazilo kao *u*: *udóvac*, *űnuk*, *ű poľe* i sl.

Prednji se je nosni vokal u gotovo svim primjerima odrazio kao *e*: *dēset*, *gréda*, *jēž'k*, *mēso*, *pēt*, *pòčēt*, *űzēt*, *žēt*. Prijelaz *ę > a* potvrđen je u primjeru *žálac*. Stražnji je nosni vokal dosljedno dao *u*, jednako kao i slogotvorni sonant *ľ*: *műka*, *műž*, *pűuk*, *pűpak*, *zűh* || *múst*, *spűž*, *sűnce*, *vűna*, *žút*.

3.4. PROMJENA RA- > RE- I RO- > RE-

Promjena *ra* > *re* u govorima je Vrličke krajine potvrđena u oblicima glagola *rêst* i njegovim izvedenicama te u imenici *rêbac* || *vrêbac*, dok izostaje kod glagola *krâst*. Takvo je stanje uobičajeno i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima u Dalmatinskoj zagori (usp. Brozović i Brkić 1981: 402; Menac-Mihalić 2005: 18; Kapović 2006: 114; Lisac 2008: 106–107; Čilaš Šimpraga 2010: 181; Ćurković 2014: 44), a Kurtović Budja (2009: 47) zabilježila ga je i u govorima Makarskoga primorja. Promjena *ro* > *re* zabilježena je u primjerima *grêb* (uz danas uobičajenije *gròb*) i *grêbĭle* (uz *gròbĭle* i romanizam *šamàtōrije*). I ta je fonološka činjenica solidno zastupljena drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Lisac 2008: 107; Čilaš Šimpraga 2010: 181). Obje su navedene promjene potvrđene i u govorima čakavskoga narječja, konkretnije u govorima južnočakavskoga dijalekta, u južnijim govorima srednjočakavskoga dijalekta i u govorima jugozapadnoga istarskoga dijalekta (usp. Lisac 2009: 52, 100, 141).

4. KONSONANTIZAM

4.1. INVENTAR

Konsonantski sustav novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine čine 24 jedinice, među kojima je 16 pravih konsonanata i 8 sonanata.

p	b	(f)		v		m
t	d			l	r	n
c		s	z			
ć	ž			j	ɫ	ń
č	ž	š	ž			
k	g					

4.1.1. PALATALNE AFRIKATE

Kako je vidljivo iz popisanoga inventara jedinica konsonantskoga sustava, u govorima Vrličke krajine čuva se razlika između bezvučnih palatalnih afrikata *č* i *ć*: *čŭt*, *jêčim*, *kòrŭača*, *pêčet* || *ćòrov*, *cvîće*, *nêsŕća*, *sîć* 'vjedro'; i zvučnih palatalnih afrikata *ž* i *ž*: *žêp*, *žigar^aca*, *òžāk* 'dimnjak' || *žŭbar* 'gnoj', 1. jd. prez. *ŭžēm*, *prêža*, *ŭža*. Takvo je stanje svojstveno većini novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore.

Iznimke su vrlo rijetke. Šimundić (1971: 70–71) ističe da se razlika gubi na krajnjem jugozapadu Imotske krajine (u Rastovcu, Grabovcu, većem dijelu Zagvozda i manjem dijelu Medova Doca) te u samome Imotskom.¹⁶ Menac-Mihalić (2005: 36) gubljenje razlike bilježi i u govoru Primorskoga Doca u trogirskome zaleđu. Neutralizaciju opreke *č* : *ć*, odnosno *ž* : *ž̌* Petar Šimunović zabilježio je u *Upitniku za Hrvatski dijalektološki atlas* za punkt Sinj iz 1966. g. (usp. Ćurković 2014: 70). Zanimljivo je da Menac-Mihalić (2005: 36) u novije vrijeme Sinj navodi kao punkt u kojem se opreke *č* : *ć* i *ž* : *ž̌* dobro čuvaju. Ćurković (2014: 70^F) to dovodi u vezu s doseljavanjem stanovništva iz okolice Sinja (gdje je razlika nesumnjivo dobro očuvana) u sam grad te ističe da se “u Sinju jedno *č* čuva samo kod nekih starih gradskih familija”. Gubljenje je opreke *č* : *ć* i *ž* : *ž̌*, čini se, uobičajeno u obalnim novoštokavskim ikavskim govorima. Kurtović Budja (2009: 51) takvo je stanje zabilježila u većini govora Makarskoga primorja (s izuzetkom govora Zaostroga i Gradca), Čilaš Šimpraga (2010: 199) u govoru Omiša te Menac-Mihalić (2005: 36) u govoru Šibenika, ali i u srednjopoljičkome govoru Čišle.

Fonem *ž̌* inače je potvrđen samo u posuđenicama¹⁷ (*ž̌ep*, *ž̌igar'ca*, *ž̌žāk*, *ž̌žaba*), a u jedinome uobičajenom primjeru u istraženim govorima u kojem bi se mogao ostvariti kao rezultat jednačenja po zvučnosti pojavljuje se umjesto njega *ž*: *svjēdožba*.¹⁸ Isti je primjer u bitelskome govoru zabilježila Ćurković (2014: 81), a u govorima Imotske krajine i Bekije (doduše, s ikavskim odrazom *jata*) Šimundić (1971: 72).¹⁹

4.1.2. FONEM *f*

Fonem *f* u načelu nema stabilno mjesto u konsonantskome inventaru govora Vrličke krajine. Kod izrazito konzervativnih (starijih) ispitanika na njegovu se mjestu u većini primjera nalazi glas *v*: *kùver*, *šòvēr*, *ùvat se*, *věta*, *vīlm*, *Vrāne*, *vrātar*, *vrīgat*, *vrīško*, *vāmīlija*, *vālt* ‘pogriješiti’, *vūrešt* ‘stran’. Rjeđi su pak primjeri zamjenjivanja *f* fonemom *p*: *jēptīn*, *Pīlp*. Kod sredovječnih su ispitanika primjeri s nezamijenjenim fonemom *f* uobičajeniji, osobito u nekim primjerima: *fāmīlija*, *fīlm*, *jēftīn*, *fēšta*, *fēta*,

¹⁶ Za Imotski, odnosno “imotsku varoš”, eksplicitno spominje samo gubljenje razlike između *č* i *ć*, dok za jugozapad Imotske krajine jasno ističe da se gubi i razlika između *ž* i *ž̌* (usp. Šimundić 1971: 70–72).

¹⁷ Brozović i Brkić (1981: 402) isto tvrde za govor Otoka kraj Sinja. Čilaš Šimpraga (2010: 200) pak tvrdi da je u novoštokavskim ikavskim govorima između Krke i Neretve “zvučna afrikata /ʒ/ prisutna (...) u domaćim leksemima u kojima je dobivena jednačenjem po zvučnosti te u posuđenicama”, no među oprmjerenjima navodi samo potvrde za *ž̌* u posuđenicama.

¹⁸ Primjere kao *šž̌ba* i *nāružba* ispitanici procjenjuju kao inovativne ili neuobičajene.

¹⁹ Šimundić i Ćurković bilježe usto i primjere *šž̌ba* i *nāružba* (Ćurković još i *šž̌ba* i *nāružba*).

šofēr. Rjeđe se primjeri s nezamijenjenim *f* mogu čuti i kod konzervativnijih (starijih) ispitanika. Opisano stanje u načelu odgovara onomu u drugim novoštokavskim govorima Dalmatinske zagore, u kojima fonem *f* barem kod konzervativnih (starijih) govornika predstavlja marginalnu jedinicu u konsonantskome sustavu (usp. Šimunović 1971: 58–59; Lisac 2008: 108; Čilaš Šimpraga 2010: 195–196; Ćurković 2014: 67–68).

4.1.3. FONEM *h*

Fonem *h* ne postoji u konsonantskome sustavu govora Vrličke krajine. U nekim je primjerima on ispaao bez zamjene, dok se u drugima kao posljedica supstitucije ili naknadnoga umetanja glasova (nakon ispadanja *h*) na njegovu izvornome mjestu ostvaruju drugi fonemi, najčešće *j*, *v* ili *k*. Ispadanje bez zamjene uobičajeno je na apsolutnome početku riječi: *Ėrcegōvka*, *ódat*, *rána* 'hrana', *īža*, *īskav¹ca*, *lād*, *lādna*, *rāst* 'hrast', *tīt*, *ūvōr* 'krijesta, huhor', *vála* 'hvala' (uz novije *fāla*).

Primjeri ispadanja *h* bez supstituiranja kojim drugim fonemom zabilježeni su i u nepočetnome (i nezavršnome) položaju, osobito u primjerima u kojima se izvorno *h* nalazilo pred konsonantom, ali i drugima: *prīlada*, *prirán^t*, *ūvat^t* || *màuna*, *Dūovⁱ* (uz uobičajenije *Dūovovⁱ*). U primjerima u kojima se *h* izvorno nalazilo u intervokalskome položaju njegovim su ispadanjem nastajale vokalske skupine. U manjem su broju primjera one očuvane (kao u netom navedenim primjerima *màuna* i *Dūovⁱ*), dok su u većini razbijene umetanjem sonanta *j* ili *v*. Fonem *v* obično je na mjesto izvornoga *h* umetnut u primjerima u kojima se ono nalazilo iza stražnjega vokala *u*: *būva*, *glūvo*, *dīvān*, *Dūovovⁱ*, *dūvovskī*, G jd. *krūva*, *kūvat*, *mávat*, *mūva*, *púvat*, *sūvo*, *ūvo*, *ūvōr*. S druge strane, sonant *j* obično je umetnut u primjerima u kojima se izvorno *h* nalazilo iza prednjega vokala: *grijōta*, *grīj*, *māćija* (uz *māćeka*) 'maćeħa', *ńijōv*. Kako je istaknuto u §3.2.2., rjeđe su potvrđeni primjeri stezanja vokalskih skupina nastalih ispadanjem *h*: G jd. *grā*, *Māv¹ce* (< *Maovice* < *Mahovice*) (uz *Māv¹ce*).

Na apsolutnome je kraju riječi ispadanje *h* bez zamjene redovito u genitivu množine pridjevsko-zamjeničke deklinacije: *mālī*, *mlādī*, *svētī*, *ōnī*, *tī* 'tih', *žūtī* itd. U završnome je položaju ispadanje također potvrđeno u primjerima *sirōma* (uz *sirōmāk*), *ōdmā*, *krū* (uz *krūv*), *strā* (uz *strāv*), *grā*. U spomenutim je primjerima *krūv* i *strāv*, kao i u primjerima *sūv* i *glūv* dočetno *v* posljedica analogije prema oblicima kosih padeža (npr. G jd. *krūva*, *strāvi*), odnosno prema pridjevskim oblicima ženskoga ili srednjega roda (*sūvo*, *glūvo*). Rijetko su potvrđeni primjeri supstituiranja *h* fonemom *k*: *māćeka* (uz spomenuto *māćija*), *sirōmāk* (G jd. *siromáka*) (uz spomenuto *sirōma*), *pāzúk* 'pazuh' (Vrl), *špāker* (uz uobičajenije *špōret*). U primjeru *ōras*, koji je

potvrđen i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Čilaš Šimpraga 2010: 194), ali i izvan nje (usp. Vukša Nahod 2018: 70), završno je *s* posljedica analogije prema množinsko-me nominativnom obliku *òras*ⁱ.

4.2. DISTRIBUCIJA

4.2.1. OBEZVUČAVANJE ZAVRŠNIH ZVUČNIH KONSONANATA

Dočetni se zvučni konsonanti u govorima Vrličke krajine često obezvučuju. Obezvučavanje pritom može biti djelomično (*dīd̥, krīž̥, kùruz̥* 'kukuruz', *mēd̥, mûž̥, nôž̥, pòkãž̥, zīd̥, zûb̥*) ili potpuno (*brīk, bùbr̥k, čâc̥* 'čađa', *dīt, drôp, grôp* || *grêp, krīš, kùrus, lâť* 'hlad', *măgarât, mlât* 'mlad', *mrăs, mûš, nárot, nôš, pòkãs, sât* 'sada', *snīk, žêc̥* 'žed'). Važno je istaknuti da obezvučavanje ipak nije sasvim dosljedno, odnosno da se u ovisnosti o govornoj situaciji i govorniku mogu čuti i primjeri u kojima su završni zvučni konsonanti očuvani. Inače pojava obezvučavanja završnih zvučnih konsonanata nije neuobičajena u novoštokavskim ikavskim govorima u Dalmatinskoj zagori. Šimunđić (1971: 80) ističe da je u govorima Imotske krajine ona generalno rijetka, ali kao iznimku navodi lovrečki zaseok Mrnjavce, u kojem je obezvučavanje dočetnih zvučnih konsonanata uobičajena pojava. Obezvučavanje je dočetnih zvučnih konsonanata registrirano i u različitim opisima fonoloških osobitosti govora Sinjske krajine. Brozović i Brkić (1981: 400) pojavu bilježe u govoru Otoka, Menac-Mihalić (2005: 41) također u govoru Otoka te u govoru Brnaza, Čilaš Šimpraga (2010: 204–205) donosi potvrde iz govora Sinja i Jabuke (usp. također Lisac 2010: 108), a Ćurković (2014: 73) iz govora Bitelića. Obezvučavanje je obilno potvrđeno u govoru Badnja kraj Drniša, a razmjerno je često, čini se, i u govoru Perkovića u šibenskome zaleđu (usp. Čilaš Šimpraga 2010: 204–205). Dočetni se zvučni konsonanti obezvučuju, naravno, i u novoštokavskim ikavskim govorima izvan Dalmatinske zagore. To je, primjerice, slučaj u Moliseu, u zapadnoj Hercegovini, Opuzenu itd. (usp. Lisac 2008: 108).

4.2.2. ZAVRŠNO *m*

Završno se *m* u govorima Vrličke krajine u nastavcima i nepromjenjivim riječima u pravilu čuva: *sědom, ôsom*, I jd. *brăšnom, mûžom, nôžom, sâlom, sînom, svěkrom, štápom, rûčkôm, rûkôm, vòdôm, žènôm*; DLI mn. *grědom, óvcom, nôgom, rûkom, krăvom, Klép'cîm, lûdîm, ôrasîm*; 1. jd. prez. *som, ižem, imâm, mōlîm, ôdēm, pîvâm, pòkãžēm, pòsrčēm, plètēm, rěčēm, sîcām, slûšām, sûmļām, znâm* || *znádēm, vîdîm*. Sporadično se mogu čuti primjeri s prijelazom završnoga *m* u *n*. Oni, međutim, pred-

stavljaju noviju pojavu, koju je najrazložnije tumačiti utjecajem govora Sinjske krajine.

Po čuvanju završnoga *m* u nastavcima i nepromjenjivim riječima govori se Vrličke krajine razlikuju od glavnine govora Dalmatinske zagore, u kojima je prijelaz *-m > -n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima uobičajen (usp. Šimundić 1971: 56–57; Menac-Mihalić 2005: 34–35; Lisac 2008: 109; Čilaš Šimpraga 2010: 201–202; Ćurković 2014: 75). Među opisanim je novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore čuvanje završnoga *m* potvrđeno samo u govoru Badnja kraj Drniša te kod konzervativnijih govornika u govoru Sebišine u Imotskoj krajini (Čilaš Šimpraga 2010: 202).

4.2.3. ZAVRŠNO *l*

Završno se *l* u govorima Vrličke krajine odrazilo kao *o*. Prijelaz *-l > -o* jasno je vidljiv u imenici *dijo* te u oblicima glagolskoga pridjeva radnoga muškoga roda jednine u kojima se sufiks *-l-* dodavao na osnovu koja je završavala na *-i* ili na *-r*: *bĭjo*, *dòlazijo*, *izginijo*, *mĭslijo*, *nàpravijo*, *nòsijo*, *oslĭpijo*, *oženijo*, *põpijo*, *rádijo*, *sádijo*, *ùbijo*, *ùdarijo*, *vĭdijo*, *zavřšijo*, *zgòtovijo* || *ũmrō*, *põždrō*, *pròvrō*, *sāždrō*. Kako je istaknuto u §3.2.2., izvorno *o* i *o* koje je postalo od završnoga *l* stezanjem daju *ō*: gl. pridj. rad. m. r. jd. *ùbō*, *stō* ‘stol’, *sō* ‘sol’, *sōkō* ‘sokol’ i *vō* ‘vol’, *gō* ‘gol’, *pō* ‘polā’.

Zbog naknadnih stezanja (kontrakcija) o kojima je bilo riječi u §3.2.2. prijelaz završnoga *l* u *o* neproziran je (ili je uglavnom neproziran) u primjerima u kojima se ispred *l* nalazilo *a* – bilo izvorno, bilo ono koje je postalo od (jakoga) poluglasa – kao i u primjerima u kojima su se ispred *l* nalazili *e* ili *u*: *kòtā*, *òrā*, *pòsā*, *svĭdā*, *vĭtā*, *nágā* ‘nagao’, *tòpā* ‘topao’, gl. pridj. rad. m. r. jd. *ispekā*, *mōgā*, *òstā*, *plākā* || *kĭsē*, *dèbē*, *vēsē*, *ânžē*, *pěpē*, gl. pridj. rad. m. r. jd. *pōčē*, *prōklē*, *ũzē*, *pòmē*, *dòvē* || *izū* (uz *izō* i *izujo*), *pòsū* (uz *pòsō*).

Prijelaz *l* u *o* na početku unutarnjega sloga (s naknadnim stezanjem *ao* u *ā*) potvrđen je u primjeru *zāva*. U primjeru *stĕjena*, odnosno *stĕvena* *l* je na početku unutarnjega sloga također prešlo u *o* te je potom vokalska skupina razbijena umetanjem sonanta *j*, odnosno *v* (s dodatnom promjenom kratkoga nenaglašenoga *o* u *e*). U unutarnjim je slogovima dočetno *l* nepromijenjeno u primjerima G jd. *pālca*, G jd. *télca*. Na kraju riječi dosljedno se *l* ostvaruje u pridjevima *gĭl*, *cĭl*, *zdrĭl*. U istraženim se govorima mogu također čuti primjeri *dèbēl*, *kĭsēl*, *vēsēl*, *pěpēl*, *ânžēl*. Izvjesnim se čini da je barem u nekima od navedenih primjera završno *l* analoški restituirano prema oblicima kosih padeža ili oblicima ženskoga ili srednjega roda (kod pridjeva). Da (barem u glavnini potonjih primjera) nije riječ o čuvanju izvornoga završnoga *l*, nego o njego-

voj analožskoj restituciji, pokazuje duljina vokala koji se ispred njega nalazi, a koja je posljedica stezanja vokalske skupine nastale vokalizacijom izvornoga *-l* (npr. *debel* > *debeo* > *debē* > *debēl*).

Općenito bi se moglo reći da je s obzirom na stanje u dosad opisanim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore prijelaz završnoga *l* u *o* očekivano obilježje govora Vrličke krajine. Takav je odraz završnoga *l*, naime, potvrđen u novoštokavskim ikavskim govorima s područja zemljopisno bliskih Vrličkoj krajini, tj. u glavnini govora Sinjske krajine – s govorom Jabuke kao jedinom iznimkom među dosad opisanim govorima toga područja (usp. Čilaš Šimpraga 2010: 197; Sikirica 2017: 5–6) – te u govoru Badnja u Drniškoj krajini. Naravno, prijelaz završnoga *l* u *o* potvrđen je i drugdje u Dalmatinskoj zagori. Uobičajen je u govorima Imotske krajine (usp. Šimundić 1971: 59; usp. također primjere za punktove s toga područja u Menac-Mihalić 2005: 28 i Čilaš Šimpraga 2010: 197), a Čilaš Šimpraga (2010: 197) bilježi ga i u govoru Perkovića. Prijelaz *l* u *a* pak potvrđen je u govorima Vrgorske krajine (usp. Kapović 2006: 114; Čilaš Šimpraga 2010: 197), u govorima mučko-lečevačkoga područja (usp. Kurtović 2001: 174; Galić 2016: 38) te barem u glavnini govora šibenskoga zaleđa.²⁰

4.2.5. ROTACIZAM

Intervokalsko *ž* u govorima Vrličke krajine prelazi u *r* u prezentskim oblicima glagola *mōć*: *mōreš*, *mōre*, *mōremo*, *mōrete* (*nē mereš*, *nē mere*, *nē meremo*). Osim rotaciziranih oblika, potvrđeni su u istraženim govorima i primjeri u kojima nije došlo do prelaska *ž* > *r*. Supostojanje je rotaciziranih i nerotaciziranih prezentskih oblika glagola *mōć* potvrđeno i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore (usp. Menac-Mihalić 2005: 41^f, Kapović 2006: 114; Lisac 2008: 108; Ćurković 2014: 87). Rotacizirani je ostatak praslavenske čestice **že* potvrđen u vezniku *jer/jerbo*. U pojedinim je govorima Dalmatinske zagore prelazak intervokalskoga *ž* u *r*, osim u prezentskim oblicima glagola *mōć*, potvrđen i u prezentu glagola *kázat* (npr. *kârē*) (usp. Šimundić 1971: 74; Ćurković 2014: 87) i glagola *lōžit* (npr. *lòrī*) (usp. Ćurković 2014: 87), no naši ispitanici ne potvrđuju u njima rotacizirane oblike.

²⁰ Istaknuli smo da Čilaš Šimpraga u perkovićkome govoru s toga područja bilježi prijelaz u *o*. Menac-Mihalić (2005: 27) donosi barem jedan siguran primjer prelaska završnoga *l* u *a* u govoru susjednoga Primorskoga Doca, a odraz u *a* redovit je i u govorima Konjevratu i Mirlović Zagore (usp. Kurtović 2005: 536).

4.2.6. KONSONANTSKE SKUPINE

Razmjerno su brojni u govorima Vrličke krajine primjeri ispadanja konsonanata u konsonantskim skupinama. Ispadanje okluziva potvrđeno je u primjerima kao *tīca*, *sòvat*, *čèla*, *čer*, *dī*, *kò*, *nīko* (ali redovito dolazi *tkāti*, *tkāla*, kao i drugdje u Dalmatinskoj zagori; usp. Brozović i Brkić 1981: 401; Čilaš Šimpraga 2010: 206), 2. jd. prez. *pānēš*, *šēnca*. Zabilježeni su, naravno, i primjeri ispadanja sonanata u konsonantskim skupinama. Osobito često ispada sonant *v* u skupini Cv: *tākī*, *nākī*, *kōčka*, *kōcat*, *gōžže* 'željezo', *gōzdenī* 'željezni', *mītac*, 3. jd. prez. *sībī*. Kod konzervativnijih sonant *v* ispada i kao prvi član konsonantske skupine u primjeru *rēbac* (uz danas raširenije *vrēbac*).

Prijelaz *n > n̄* iza *g* potvrđen je u primjerima *gñôj* (i izvedenicama kao npr. *gñôjīvo*) i *gñīzdo*. Fonem *s* zamijenjen je sa *š* u primjeru *švrāka* te u primjeru *šlīva*. U suglasničkoj skupini *sm* prijelaz *s > c* zabilježen je u primjerima *cmīle* i *Cmīla* (uz danas uobičajenije *Smīla*). Premetanje dentala *s* i *t* s posljedičnim njihovim slijevanjem u *c* potvrđeno je u primjeru *cākā*. Taj je primjer zabilježen i drugdje u Dalmatinskoj zagori – primjerice u Imotskoj krajini (Šimundić 1971: 48) i Sinjskoj krajini (Ćurković 2014: 82; Sikirica 2017: 6) – ali i izvan nje. Vukša Nahod (2018: 80) zabilježila ga je u (novoshtokavskim ijekavskim) slivanjskim govorima, a Kurtović (2010: 123) u dalmatinskim kopnenim čakavskim govorima.

U govorima Vrličke krajine potvrđeni su primjeri epenteze dentala *t* i *d* u konsonantske skupine *sr*, *zr* i *žr*. Krmpotić (2015) ističe da je glasovna promjena epenteze dentala u navedene skupine djelovala u dvama povijesnim razdobljima: praslavenskome i kasnome općeslavenskome. Rezultati su praslavenske epenteze danas vidljivi u različitim slavenskim jezicima: npr. *strúja* (polj. *struja*; slov. *struja*) (usp. Krmpotić 2015: 288). Znatno uži doseg ima epenteza dentala *t* i *d* koja se dogodila u kasnome općeslavenskome razdoblju. Njezini su rezultati vidljivi pretežno samo u čakavskim i štokavskim govorima (usp. Krmpotić 2015: 289–295). Mlađa je epenteza dentala *t* u skupinu *sr* u govorima Vrličke krajine potvrđena u primjerima *střšl̥en* (uz *třšl̥an*)²¹ i *strīš* 'slana, inje'. Epenteza *d* u skupinu *zr* potvrđena je u primjerima *zdrāk* 'zrak', *zdrilo* 'zrelo', *obàzdrīt se* 'obazreti se' te na granici prefiksa i korijena u primjeru *razdrīšīt*. Navedeni su primjeri uglavnom svojstveni i drugim govorima Dalmatinske zagore (usp. Šimundić 1971: 49; Čilaš Šimpraga 2010: 80–81; Ćurković 2014: 81). Epenteza *d* u skupinu *žr* u govorima je Vrličke krajine zabilježena u primjerima *ždrībe*, *ždrīlo*, *sàždrīt*.

²¹ Čilaš Šimpraga u Sebišini (*sřšl̥en*) i Vidu (*sřšl̥en*) bilježi oblike bez dentala *t*, dok za perkovički govor navodi oblik *střšl̥an*).

4.2.7. JEDNAČENJA I RAZJEDNAČIVANJA KONSONANATA

Jednačenje dentala *s* i *z* i palatala *ń* po mjestu tvorbe u vanjskome je *sandhiju* potvrđeno u primjerima tipa *š nīm* i *běž néga*. Jednačenje istih glasova na daljinu zabilježeno je u primjerima *šúšít*, *šúša*, *šúšan*, *ńèžín*. Jednačenja su u navedenim primjerima potvrđena i u drugim novoštokavskim govorima u Dalmaciji (usp. Kurtović Budja 2009: 71; Ćurković 2014: 85–86; Vukša Nahod 2018: 79–80), a svojstvena su i čakavskim govorima (usp. npr. Kurtović Budja 2010: 123–124). Distantno je jednačenje potvrđeno i u primjeru *mìñūr* ‘mjehur’.

Sljedovi se nosnih konsonanata u govorima Vrličke krajine, kao i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Brozović i Brkić 1981: 401; Čilaš Šimpraga 2010: 205–206; Ćurković 2014: 83 itd.) i šire (usp. Lisac 2003: 21, 2009: 21; Vukša Nahod 2018: 80) obično razjednačuju. Tako je u primjeru *gúvno* te u primjerima *dīmļāk*, *súmļat*, *sedàmlāist*, *osàmlāist* (uz *sedàmnāist*, *osàmnāist*). Distantno je razjednačivanje nosnih konsonanata potvrđeno u primjeru *mǵtīl* (lat. *marginus*) ‘granica, međa’. Posljedica razjednačivanja može biti i ispadanje konsonanata. Takav je slučaj u primjerima *kùmpīr*, odnosno *blāgosov*, *blagosout*, *blagosívat*, u kojima su ispali sonanti *r*, odnosno *l* (i *ļ*).

4.3. ODRAZI PRASLAVENSKIH I STAROHRVATSKIH KONSONANTSKIH SKUPINA

Praslavenska se je skupina **dj* u govorima Vrličke krajine praktički u svim primjerima odrazila kao *ž*: *měža*, *měžāš*, *mlāžī*, *īžā*, *svāža*, *prěža*, *tūžī*. Stariji se ispitanici sjećaju da se u istraženim govorima nekada rabio oblik *gòspoja*, koji je zabilježen i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Lisac 2008: 107; Ćurković 2014: 88), no u današnjem je govoru uobičajen oblik *gòspoža*. Skupina **tj* dosljedno se odrazila kao *ć*: *kūća*, *nôć*, *svića*. Govori su Vrličke krajine dominantno štakavski, kao i glavnina govora Dalmatinske zagore zapadno od Cetine (usp. Lisac 2008: 107): *dvòrīšte*, *gòdīšte*, *gūšterīca*, *kṛšténe*, *kṛštenī*, *ògnīšte*, *štāp*, *štèta*, *štīr*, *štūcat*. Šćakavizmi su potvrđeni vrlo rijetko: *namīšcat*, *primīšcat*. Uz navedeni primjer štakavske boje *kṛšténe*, kod izrazito konzervativnih ispitanika potvrđen je i primjer *kṛščéne*. U svim je ispitanim punktovima potvrđen i primjer *zvížžat*, koji je zabilježen i u mnogim drugim govorima u Dalmatinskoj zagori (usp. Čilaš Šimpraga 2010: 204). Inače šćakavizmi u (danas) dominantno štakavskim govorima u Dalmatinskoj zagori ne predstavljaju neuobičajenu pojavu. Čilaš Šimpraga (2010: 204) zabilježila ih je, primjerice, u (pretežno štakavskim) govorima Sinja, Jabuke, Koteza i Vida, a Galić (2016: 38) u govoru Niskoga. Pretežno je danas štakavski i govor Bitelića u Sinjskoj krajini, no Ćurković

(2014: 90) ističe da se stariji ispitanici sjećaju da su nekada u govoru uobičajeni bili primjeri *korišćēne*, *ōgñišće*, *ščâp*, *ščēta*, *voščànica*, dok se i danas govori *ušćàknit* 'probošti', *spùšcat*, *primišcat*, *ušćipnit* (uz *uštípnit*) i sl. Supostojanje štakavizama i šćakavizama u govoru Otoka, također u Sinjskoj krajini, bilježe i Brozović i Brkić (1981: 403). Starohrvatska skupina *taj* uglavnom je dosljedno u govorima Vrličke krajine dala *ć*: *brāća*, *cvīće*, *smēće*. Iznimka je primjer *nētijāk*, u kojem nova jotacija nije provedena, jednako kao ni u primjeru *rōdijāk*. Oba su primjera potvrđena i u drugim govorima u Dalmatinskoj zagori (usp. Lisac 2008: 108; Ćurković 2014: 88). Skupina *zdaj* odrazila se kao *žž* u primjerima *gōžžē* 'željezo' i *grōžžē*, a skupina *staj* kao *šč* u primjeru *lišće*.

U prefigiranim je izvedenicama od glagola **jbtī* (> **iti*) premetanjem skupine *jt* u infinitivu (*dojti* > *dotji*) dobiveno *ć*: *dôć*, *nâć*, *ôbâć* i sl. Analoški se (prema infinitivnim izvedenicama) *ć* redovito ostvaruje i u infinitivu *îć* (usp. Matasović i dr. 2016: 343). U prezentskim je pak oblicima premetanjem skupine *jd* – nastale dodavanjem prefiksa (prezentskoj) osnovi **jbd-* (> **id-*) – dobiveno *ž*: 1. jd. prez. *dôžēm*, *nâžēm*, *ôbāžēm*; 2. jd. prez. *dôžēš*, *nâžēš*, *ôbāžēš* itd. Analoški se *ž* pojavljuje i u prezentskim oblicima glagola *îć*: 1. jd. prez. *îžēm*, 2. jd. prez. *îžēš* itd.

U slijedu **wās-* u govorima su Vrličke krajine konsonanti dosljedno premetnuti: *svī*, *svē*, *svākī*. Premetanje je redovito i u jedninskome nominativnom obliku zamjeničkoga pridjeva *sāv*, koji u nekim govorima u Dalmatinskoj zagori u pravilu dolazi u nepremetnutome obliku *vās* (usp. npr. Brozović i Brkić 1981: 404; Kurtović Budja 2005: 535), dok drugdje oblik bez premetanja supostoji s oblikom u kojem je do premetanja došlo, ali se rabi rjeđe²² (usp. Ćurković 2014: 91). U govorima Vrličke krajine trag starijega (nepremetnutoga) stanja u nominativu jednine navedenoga zamjeničkog pridjeva predstavlja primjer *vāzdān* 'cijeli dan'.

Početna je konsonantska skupina **čr*, kao i drugdje u Dalmatinskoj zagori i općenito štokavštini²³ (usp. Lisac 2003: 17), prešla u *cr* u primjerima kao *crīva*, *cřven*, *cřv* (uz *cřv*), *cřn* (uz *cřn*), odnosno u *tr* u primjeru *trīšna*.

²² Takvo je stanje, primjerice, i u (novostokavskim ijekavskim) slivanjskim govorima (usp. Vukša Nahod 2018: 85). Supostojanje je dvaju oblika Kurtović Budja (2009: 105) zabilježila u govorima Makarskoga primorja.

²³ Odstupanja su od takve opće slike u štokavštini potvrđena u slavonskome dijalektu (u kojem je čuvanje *čr*- rijetko) te u Moliseu i Vlahiji (gdje je čuvanje *čr*- barem u većini primjera dosljedno; u Vlahiji obično izostaje samo u primjeru *cřlen*) (usp. Lisac 2003: 17, 33, 53, 137).

5. NAGLASNI SUSTAV

5.1. INVENTAR, REALIZACIJA I DISTRIBUCIJA

Naglasni sustav govora Vrličke krajine čine četiri naglasaka – kratkosilazni (˘), dugosilazni (ˉ), kratkouzlazni (˘ˊ) i dugouzlazni (ˉˊ) – te nenaglašena duljina (˘) i nena-
glašena kračina (˘ˊ). Sve se prozodemske jedinice mogu ostvariti na svim vokalima te
na slogotvornome sonantu *r*.

Kao i drugdje u Dalmatinskoj zagori, kratkosilazni se naglasak realizira “kanonski”
(usp. Kapović 2015: 47). Drugim riječima, on je u govorima Vrličke krajine doista
kratak i silazan ton i u načelu nikada nema “produljenu” ili “tromu” realizaciju, ka-
kva je, primjerice, potvrđena u nekim govorima slavonskoga dijalekta, u sjevernijim
čakavskim govorima te u kajkavštini (usp. Kapović 2015: 220–221). Dugosilazni je
naglasak osjetno dulji od kratkosilaznoga te ima jasno izraženu silaznu intonaciju.
Uzlazni se naglasci od silaznih razlikuju intonativno i visinom zanaglasnoga sloga.
Oba, naime, za razliku od silaznih naglasaka imaju blago uzlaznu intonaciju. Iz te
činjenice proizlazi da se u govorima Vrličke krajine može govoriti o postojanju prave
tonske opreke između uzlaznih i silaznih naglasaka, odnosno da razlika među njima
nije ovisna o visini zanaglasnoga sloga.²⁴ Takva je situacija općenito svojstvena za-
padnim novoštokavskim govorima te predstavlja razlikovnu činjenicu u odnosu na
istočne novoštokavske govore, u kojima razlika između uzlaznih i silaznih naglasaka
počiva u prvome redu na visini zanaglasnoga sloga (usp. Kapović 2015: 687–689). I u
govorima Vrličke krajine slogovi koji slijede za onima na kojima se ostvaruju uzlazni
naglasci viši su od slogova koji neposredno slijede za slogovima sa silaznim naglasci-
ma. Važno je, međutim, naglasiti da visina zanaglasnoga sloga nema krucijalnu ulogu
u razlikovanju uzlaznih od silaznih naglasaka, odnosno da ona predstavlja samo “do-
datno i zalihosno sredstvo razlikovanja naglasaka” (usp. Kapović 2015: 689). Da je u
govorima Vrličke krajine tomu doista tako, pokazuje činjenica da se uzlazni naglasci
mogu ostvariti i u onim primjerima u kojima zbog potpunoga slabljenja (tj. redukcije)
kratkoga nenaglašenoga *i* iza njih ne postoji drugi slog (odnosno vokal) koji bi se mo-
gao (tj. morao) isticati visinom: imp. *káz*, imp. *píš*, imp. *nòs* i sl. Inače, kao i silazni
naglasci, dva se uzlazna naglasaka jasno razlikuju po duljini trajanja. Dugouzlazni je
naglasak osjetno dulji od kratkouzlaznoga. Zanaglasna je duljina u govorima Vrličke
krajine jasno izražena (tj. jasno se razlikuje od nenaglašene kračine), a trajanje joj je

²⁴ O akustičkoj analizi koja potvrđuje postojanje jasnih tonских razlika između uzlaznih i silaznih nagla-
saka u slivanjskim novoštokavskim ijekavskim govorima v. u Vukša Nahod (2018: 97–107).

kraće od trajanja dugih naglasaka.

Distribucija je naglasaka u govorima Vrličke krajine relativno slobodna, a ograničenja koja u tome pogledu postoje posljedica su u prvome redu novoštokavske retrakcije naglasaka. U jednosložnim riječima izrazito prevladavaju silazni naglasci: *dīm, mīš, pās, sǎn* || *drôb, pūt, mûž, zûb*. Uzlazni se naglasci u načelu ne ostvaruju u jednosložnim riječima. Iznimke mogu predstavljati primjeri u kojima izvorno dvosložna riječ s uzlaznim naglaskom na prvome slogu nakon potpunoga slabljenja zanaglasnoga kratkoga *i* postane jednosložna. Takvo što može, primjerice, biti slučaj u jedninskim imperativnim oblicima kao *nòs, píš* ili u infinitivima kao *rát* 'raditi', *prít* 'prijetiti' i sl. Takvi su primjeri potvrđeni i u drugdje u Dalmatinskoj zagori. Šimundić (1971: 18) ih bilježi u govorima Imotske krajine, Ćurković (2014: 100) u govoru Bitelića, a Galić (2016: 42–43) u govoru Niskoga.

U dvosložnim se i višesložnim riječima na prvome slogu mogu ostvariti sva četiri naglasaka: *mūka, mūst, pūpak, vūna* || *grēbļe, mēso, sūnce, zāva* || *žigar⁴ca, jēcīm, livoda, ūzēt* || *crivo, pívac, rébac, žálac*. U višesložnim se riječima na središnjim slogovima silazni naglasci ostvaruju vrlo rijetko. Potvrđeni su, primjerice, u rijetkim tuđicama kao *radijátor* i *kaladōnt* te u genitivu množine pojedinih višesložnih imenica: *Dalmatīnācā* (uz *Dalmàtīnācā*), *jedīnākā* (uz *jèdīnākā*), *oglèdālā* (uz *oglèdālā*), *pījānācā* (uz *pījānācā*), *kobāsīcā* (uz *kobàsīcā*), *komārācā* i sl. U takvim su primjerima silazni naglasci u nepočetnim slogovima zabilježeni i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Šimundić 1971: 18; Bošnjak Botica i Menac-Mihalić 2006: 37–38; Ćurković 2014: 103; Galić 2016: 44). U završnome se slogu uzlazni naglasci mogu pojaviti kao posljedica potpunoga slabljenja zanaglasnoga kratkoga *i*: *donès, napīš* i sl.

Kao i drugdje u Dalmatinskoj zagori, zanaglasne se duljine u govorima Vrličke krajine dobro čuvaju i u primarnim položajima i u položajima u kojima su postale retrakcijom naglasaka: G jd. *Mátē, rúkē, vòdē, zèmlē*, I jd. *rúkōm, vòdōm, trávōm*, G mn. *udòvīcā, kobànīcā, kózā, kûcā, prāsākā, prijatèļīcā, kòstrēt, prāsād, pāmēt, pòčēt, pròklēt, ūzēt*, gl. pridj. rad. m. r. jd. *mōgā, pīvā, plākā* itd.

5.2. PREBACIVANJE NAGLASKA NA PROKLITIKE

Kada je riječ o prebacivanju naglasaka na proklitike, općenito je nužno razlikovati dvije pojave: prenošenje i preskakanje (usp. Kapović 2015: 32). Prenošnje (ili oslabljeno pomicanje naglasaka) izravno je povezano s novoštokavskom retrakcijom, odnosno s povlačenjem starih nepočetnih naglasaka za jedan slog prema početku riječi, odnosno naglasne cjeline. Rezultat je prenošenja u govorima Vrličke krajine (i općenito u novoštokavskim govorima) naglasak uzlazne intonacije: *ù kuću, kòd babē*,

ù škōlu, pò kravu, prìt cřkvōm, iz Lelāsā, prìd općenōm. Važno je istaknuti da se kod prenošenja naglasak uvijek pomiče samo za jedan slog prema početku naglasne cjeline, npr. *ispòt kućē* (**ispot kućē*). Općenito je prenošenje naglasaka u govorima Vrličke krajine, jednako kao i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore (usp. Šimundić 1971: 20; Ćurković 2014: 102–103; Galić 2016: 46–47), vrlo dosljedno, a primjeri su neprenošenja rijetki i nesustavni (npr. u *Splīt*).

Za razliku od prenošenja, koje je, kako smo istaknuli, izravno povezano s novoštokavskom retrakcijom, preskakanje (ili neoslabljeno pomicanje) naglasaka nije ograničeno na novoštokavske govore, pa ni na štokavske govore uopće, nego je potvrđeno i u čakavštini i drugim slavenskim jezicima, primjerice u ruskome (usp. Kapović 2015: 32). Važna je razlika u odnosu na prenošenje (barem u odnosu na prenošenje u novoštokavskim govorima) ta što je rezultat preskakanja kratkosilazni naglasak: *ù poļe, ù kolu, zà glāvu, nā nebo, pòd blāgo, nā rŭke, nā grēde, pòd vrāt, zà vrātom*. Osim toga, kod preskakanja se naglasak pomiče na apsolutni početak naglasne cjeline, a ne samo za jedan slog prema početku riječi, što je slučaj kod prenošenja: *òko vrāta, ìspod vrāta*.

Potvrđeni su u govorima Vrličke krajine i primjeri u kojima se naglasak prebacuje na toničku riječ koja je izgubila svoj naglasak: *dobrò jutro, dvā dāna, pó ūrē*. Takvi su primjeri zabilježeni i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore (usp. Bošnjak Botica i Menac-Mihalić 2006: 38–39; Ćurković 2014: 102; Galić 2016: 47; Sikirica 2017: 5) te su ograničeni uglavnom samo na ustaljene izraze.

5.3. PREDSONANTSKO DULJENJE

U štokavskim je govorima u načelu duljenje pred sonantima ograničeno na unutar-nje slogove zatvorene (bilo kojim) sonantom, tj. na vokale koji se nalaze pred konsonantskom skupinom čiji je prvi član sonant (-RC-), te na završne slogove zatvorene sonantom *j* (-*j*#). Od takve načelne slike postoje određena odstupanja. Važno je prije svega naglasiti da u mnogim govorima istočnobosanskoga dijalekta (usp. Lisac 2003: 83; Kapović 2015: 563–564) te na nekim njima zemljopisno bliskim područjima (usp. Kapović 2015: 564) predsonantskoga duljenja nema. S druge strane, u nekim je (novo)štokavskim govorima u završnim slogovima duljenje potvrđeno i izvan slogova zatvorenih sonantom *j*, na što ćemo se još referirati u nastavku.

U govorima Vrličke krajine završni se slogovi sustavno dulje pred sonantom *j*: *dvôj, trôj, krâj, râj, strôj*. U ostalim je završnim slogovima zatvorenim sonantom duljenje dosljedno potvrđeno samo u posvojnim pridjevima i zamjenicama na -*in* i -*ov*: *băbîn, čăcîn, Mătîn, nêžîn, sêstrîn* || *dîdōv, Mârkvōv, nêgōv, ūjčōv, strîčōv*. U drugim završ-

nim slogovima zatvorenima sonantom drugačijim od *j* duljenja nema: *dðbar, jǎlov, lǎkom, pèčen, prózor, gòtov, jǎdan, òsom, pùn, sèdom*. Takvo stanje ne predstavlja iznimku u okvirima novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore. Duljenje je u posvojnim pridjevima i zamjenicama na *-in* i *-ov* potvrđeno, primjerice, i u (zemljopisno razmjerno nedalekom) Biteliću (usp. Ćurković 2014: 107), u Jabuci kod Trilja (usp. Sikirica 2017: 25–26), u zakozjačkome govoru Konjskoga te u zamosorskom govoru Kotlenica (usp. Galić 2016: 49). Obilnije su primjeri duljenja slogova zatvorenih sonantom potvrđeni u govorima Imotske krajine (usp. Šimundić 1971; Bošnjak Botica i Menac-Mihalić 2006), Makarskoga primorja (usp. Kurtović 2009; Kapović 2015: 572) i Gornjih Poljica (usp. Kapović 2015: 572; Galić 2016: 50). U Imotskoj su krajini, osim u posvojnim pridjevima i zamjenicama na *-in* i *-ov*, duljenja, među ostalim, potvrđena u primjerima tipa *pèčēn, gòtōv, jǎlōv* i sl., a u Gornjim Poljicima i Makarskome primorju usto i u primjerima kao *prózōr, kōñ, sîr* i sl. Nedovoljno su u tome pogledu pak istraženi govori jugozapadnoga dijela Dalmatinske zagore, no čini se da je u njima duljenje u završnim slogovima ograničeno samo na one koje zatvara sonant *j*. Takvo je stanje, primjerice, zabilježeno u govorima Niskoga, Kladnjica, Gizardca i Gornjega Postinja (usp. Galić 2016: 49), a prema našim podatcima, svojstveno je i barem nekim zapadnijim govorima (npr. Ljubitovica, Nevest).

U unutrašnjim je slogovima u govorima Vrličke krajine duljenje pred konsonantskim skupinama sa sonantom kao prvim članom potvrđeno (i) na izvorno naglašenim slogovima, neovisno o tome nalazi li se na njima još uvijek naglasak ili je on povučen na prethodni slog: *òpānci, mûrva, Mārko*, N mn. *òvce, sòvka* 'psovka', *sûnce*; (ii) na slogovima na koje je naglasak povučen: G jd. *lòvca*, G jd. *lónca*, G jd. *kónca*; (iii) na zanaglasnim slogovima: N mn. *bǎlōvcⁱ*. Analoška se duljina (prema oblicima kosih padeža) pojavljuje i u oblicima *lòvac* i *udóvac*, koji su potvrđeni i drugdje u Dalmatinskoj zagori (usp. Čilaš Šimpraga 2010: 185; Ćurković 2014: 108; Galić 2016: 50).

5.4. DULJENJE TIPA *kāmēn*

U govorima Vrličke krajine, kao i općenito u (novo)štokavskim govorima, duljina je potvrđena u nominativnim i akuzativnim jedninskim oblicima stare n. p. *a* s dočetcima *-or* i *-en* (usp. Kapović 2015: 639–640): *jāsēn, jāvōr, gōvōr, grūmēn, kāmēn, mrāmōr, pŕstēn, ũglēn*. Kako duljina u tim primjerima nije očekivana, Kapović (2015: 640) smatra da ju je najrazložnije objašnjavati analogijom prema oblicima nominativa i akuzativa jednine "o- i i-osnova stare n. p. *c* koje su završavale na poluglas": *jēsēn, krēmēn, būsēn, plāmēn, zēlēn* itd.

Duljina u govorima Vrličke krajine nije poopćena u čitavoj paradigmati, pa tako pre-

ma navedenim nominativnim (i akuzativnim) oblicima stare n. p. *a* u genitivu, primjerice, dolaze oblici s kračinom: *jāsena*, *jāvora*, *gōvora*, *grūmena*, *kāmena*, *mrāmora*, *přstena*, *ūglēna*. Isto je stanje potvrđeno i u govoru Bitelića (usp. Ćurković 2014: 110) te u govorima mućko-lečevačkoga područja (usp. Galić 2016: 51).

5.5. NOVOŠTOKAVSKA RETRAKCIJA

Jedna je od najmarkantnijih osobina novoštokavskih govora retrakcija nepočetnih naglasaka za jedan slog prema početku riječi, s posljedičnim nastankom kratkouzlaznoga, odnosno dugouzlaznoga naglasaka (usp. Galić 2016: 51). Duljina je uzlaznoga naglasaka, naravno, ovisna o kvantiteti sloga na koji se naglasak povlači. Kod povlačenja na dvomorni (dugi) slog nastaje dugouzlazni naglasak, a kod povlačenja na jednomorni (kratki) slog nastaje kratkouzlazni naglasak. U nastavku donosimo nekoliko primjera retrakcije naglasaka u okviru jedne jezično-pravopisne riječi: *rūka* (< *rūkă*), *trāva* (< *trāvă*), *vīnō* (< *vīnō*) || *kōza* (< *koză*), *sēstra* (< *sestră*), *vōda* (< *vodă*). Kako smo ranije istaknuli, retrakcija je silaznih naglasaka redovita i u svezama proklitičkih i toničkih riječi: *ū blatu*, *ū kuću*, *ū pojetu*, *ū rat*, *ū škōlu*, *ná Māv¹com*, *nē more*, *kōd babē*.

5.6. KANOVAČKI NAGLASAK

Pod kanovačkim se naglaskom, odnosno duljenjem najčešće razumijeva duljenje koje se javlja prilikom retrakcije naglasaka, npr. *vodă* > *vōda*. Kao ni drugdje u dalmatinskome zaleđu, kanovačko se duljenje ne pojavljuje u govorima Vrličke krajine: *jēz¹k*, *kōza*, *nōga*, *sēstra*, *sēlo*, *žēna* itd.

Osim duljenja pri retrakciji, Kapović (2015: 734–743) kanovačkim naglaskom (ali ne i kanovačkim duljenjem) naziva još tri pojave koje rezultiraju pojavljivanjem neetimološke duljine. Prva se odnosi na neetimološku duljinu koja se u pojedinim riječima (osobito u štokavštini) ostvaruje na mjestu starih kratkih **e*, **o*, **ɛ* i **ɔ*, i to obično pred sonantima ili zvučnim konsonantima. Takva je duljina u govorima Vrličke krajine potvrđena, primjerice, u riječima *bója*, *bóra*, *sóva*, *stáblo*, *táva*.²⁵ Kračina je pak zabilježena u primjerima *cākă* 'staklo', *glōba*, *jēla*, *smōla*. U istraženim su govorima zabilježeni primjeri *zmīja* i *zmīja*, dakle s kanovačkim naglaskom i bez njega.

Kanovačkim naglaskom Kapović smatra i ostvarivanje dugouzlaznoga naglasaka na

²⁵ Duljina je potvrđena i u primjeru *sárma*, no vjerojatnijim se čini da je u njemu ona posljedica predsonantskoga duljenja (usp. također Kapović 2015: 741).

starim kratkim vokalima u izvedenicama koje imaju strukturu 'prefiks + osnova + nul-ti morf' (tipa *pònos*). U govorima je Vrličke krajine takva duljina potvrđena u primjerima *pónos* (uz *pònos*), *prózor*, *sâbor*. Kračina se pak redovito ostvaruje u primjerima *òklop*, *òmot*, *òp's*, *òs'p*, *òtok*, *pòkâz*, *pòp's*, *pòskok*, *pòtok*.

Konačno, kanovačkim naglaskom Kapović smatra i analošku duljinu koja se u nekim imenicama na *-ña* (npr. *nóšña*, *próšña*) javlja na izvorno kratkome slogu prema očekivanoj (izvornoj) duljini u primjerima kao *grádña* ili *sádña*. U govorima Vrličke krajine taj tip kanovačkoga naglasaka nije potvrđen: *kòšña*, *nòšña*, *pròšña*. Takva je situacija, primjerice, i u govoru Niskoga na mučko-lečevačkome području Dalmatinske zagore, dok u Biteliću Ćurković (2014: 112) bilježi duljinu: *vóžña*, *próšña*, *nóšña* (uz *nòšña*), *kóšña* (uz *kòšña*).

6. ZAKLJUČAK

Osnovni je cilj rada bio opisati fonologiju novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine, područja koje dosad nije bilo predmet nikakvoga dijalektološkog bavljenja. Najopćenitije se može reći da govori istraženoga područja posjeduju tipične fonološke osobitosti govora toga dijalektalnog tipa. Odras je *jata* u njima ikavski, s rijetkim ekavizmima svojstvenim i drugim novoštokavskim ikavskim govorima, česte su redukcije i promjene boje kratkih nenaglašenih vokala, a promjene *ra > re*, odnosno *ro > re* zabilježene su u primjerima *rêst*, (*v*)*rêbac* i *grêh*. Uobičajeno je supstituiranje fonema *f* s *v* ili *p* te supstituiranje *i*/ili ispadanje fonema *h*. Sačuvana su oba para palatalnih afrikata. Završno se *m* u nastavcima i nepromjenjivim riječima čuva, a završno je *l* zamijenjeno s *o*. Izrazita je u istraženim govorima prevlast štakavizama, dok su šćakavizmi potvrđeni vrlo rijetko. Naglasni je sustav tipični novoštokavski, s četirima naglascima, dobro očuvanim zanačnim duljinama te vrlo dosljednim prebacivanjem silaznih naglasaka na proklitike. Predsonantsko je duljenje potvrđeno u unutarnjim slogovima zatvorenim sonantom, dok je u završnim slogovima, osim u onima zatvorenim sonantom *j*, dosljedno provedeno i u posvojnim pridjevima i zamjenicama na *-ōv* i *-īn*. Među govorima obuhvaćenim ovim istraživanjem sustavnih fonološki relevantnih razlika gotovo da i nema. Kao barem donekle takva može se izdvojiti tek činjenica da se u govoru Kijeva zijev u vokalskoj skupini *uo* (< *ul*) dosljedno uklanja njezinim stezanjem u *ū* (npr. *izū*), dok je u ostalim govorima stanje u tome pogledu nejednoliko, tj. zijev se u navedenoj skupini uklanja stezanjem u *ō* (npr. *izō*) (rijetko u *ū*), umetanjem *j* (npr. *izujo*) ili se uopće ne uklanja (npr. *izuo*).

Drugi je cilj bio smjestiti novoštokavske ikavske govore Vrličke krajine u kontekst

drugih govora Dalmatinske zagore. Objektivnu je prepreku u ispunjenju toga cilja predstavljala činjenica da govori pojedinih dijelova Dalmatinske zagore – uključujući i neke koji su govorima vrličkoga područja prostorno bliski i s kojima bi se, u skladu s tim, mogle očekivati znatnije poveznice – u dijalektološkoj literaturi izrazito podzastupljeni. To prije svega vrijedi za govore (sjevero)zapadnoga dijela Dalmatinske zagore, među kojima konkretniji opis fonoloških osobitosti postoji samo za govor Badnja kraj Drniša. Upravo s tim govorom novoštokavski ikavski govori Vrličke krajine pokazuju najtješnje poveznice na fonološkoj razini. Osobito je u tome pogledu važna činjenica da u govorima vrličkoga područja, jednako kao i u govoru Badnja, završno *m* u nastavcima i nepromjenjivim riječima ostaje neizmijenjeno, po čemu se ti govori općenito razlikuju od glavnine govora Dalmatinske zagore. To je ujedno i ključna razlikovna činjenica u odnosu na govore Sinjske krajine, s kojima inače govori vrličkoga područja u ostalome pokazuju više sličnosti. Svakako je, s obzirom ne neovjerenost u drugim govorima Dalmatinske zagore, relevantna pojava u tome smislu – potvrđena također u govoru Badnja – stezanje vokalske skupine *eo* (> *-el*) u *ē* u primjerima kao *kīšē* 'kiseo', *pēpē* 'pepeo', *ūzē* 'uzeo'. Govore sinjskoga, vrličkoga i drniškoga područja povezuje i nekoliko značajki koje su općenito česte u zapadnim dijelovima Dalmatinske zagore. Takve su, primjerice, razmjerno sustavne promjene kratkoga nenaglašenoga *a* u *o* ispred sonanta *v* (*dlākov*, *čimov¹ca*), obezvučavanje dočetnih zvučnih konsonanata te prevlast štakavizama, s tim da su, prema postojećim opisima, šćakavizmi u govorima sinjskoga područja učestaliji nego u govorima vrličkoga (i drniškoga) područja. Značajna je poveznica između govora Vrličke i Sinjske krajine (o stanju u govoru Badnja nema podataka) potvrđenost predsonantskoga duljenja u završnim slogovima (osim u onima na *-j*) u posvojnim pridjevima i zamjenicama na *-in* i *-ov* (*bābīn*, *dīdōv*), po čemu se ti govori (kao i neki zakozjački i zamosorski govori) razlikuju, primjerice, od govora Imotske krajine, u kojima je predsonantsko duljenje u završnim slogovima obilnije zastupljeno, te od nekih govora jugozapadnoga dijela Dalmatinske zagore, u kojima je predsonantsko duljenje u završnim slogovima ograničeno samo na one zatvorene sonantom *j*. Općenito s govorima Dalmatinske zagore udaljenijima od mora govore Vrličke krajine povezuje zamjena *-l* > *-o*. Prirodna je barijera koja govore vrličkoga područja dijeli od južnih (jugozapadnih) govora Dalmatinske zagore, s prijelazom *-l* > *-a*, planina Svilaja.

Među navedenim je razlikovnim (i povezujućim) fonološkim činjenicama moguće razabrati i potencijalne kriterije za klasifikaciju novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore. Nesporno je (i odavno uočeno) da među te kriterije treba uključiti štakavski, odnosno šćakavski odraz skupina **skj*, **stj*, **zdj* i **zgj*. Njima nedvojbeno treba pridodati kriterij odraza završnoga *l*, kao i kriterij čuvanja, odnosno zamjenjiva-

nja (s *n*) završnoga *m* u nastavcima i nepromjenjivim riječima. Relevantna je diferencijacijska točka, kako smo vidjeli, i stupanj zastupljenosti predsonantskoga duljenja u završnim slogovima, pa bi to svakako mogao biti jedan od kriterija razlikovanja novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore. Daljnjim bi istraživanjima tek trebalo usustaviti spoznaje o promjenama boje kratkih nenaglašenih vokala. Postojeći opisi i spoznaje sugeriraju da barem neke pojave toga tipa (kao što je, primjerice, zamjena *a* > *o* ispred *v*) imaju relevantan razlikovni potencijal u okvirima govora Dalmatinske zagore.

LITERATURA

- BOŠNJAK Botica, Tomislava; MENAC-MIHALIĆ, Mira. 2006. Vokalizam i akcentuacija govora Lovreća. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32: 25–41.
- BROZOVIĆ, Dalibor; BRKIĆ, Ivka. 1981. Otok (OLA 45). *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvistički atlasom*. Ur. Ivić, Pavle. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine: 399–404.
- BROZOVIĆ, Dalibor; IVIĆ, Pavle. 1988. *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”.
- ČILAŠ ŠIMPRAGA, Ankica. 2010. Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*. Ur. Lončarić, Mijo. Split – Zagreb: Književni krug – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: 160–224.
- ČURKOVIĆ, Dijana. 2014. *Govor Bitelića*. Doktorska disertacija. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- GALIĆ, Josip. 2016. Prozodijske osobitosti govora Niskoga u Dalmatinskoj zagori. *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 9: 37–56.
- KAPOVIĆ, Mate. 2006. Toponimija sela Prapatnice u Vrgorskoj krajini. *Folia Onomastica Croatica* 15: 113–131.
- KAPOVIĆ, Mate. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KRMPOTIĆ, Pavao. 2015. Epenteza dentala u hrvatskome jeziku. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 41, 2: 285–300.
- KURTOVIĆ, Ivana. 2001. O zakozjačkoj grupi govora. *Zbornik o Zagori* 4: 173–177.
- KURTOVIĆ, Ivana. 2005. O govorima šibenskog zaleđa župe Konjevrate i Mirlović Zagora. *Konjevrate i Mirlović Zagora. Župe Šibenske biskupije*. Prir. Gulin, Ante.

- Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: 533–540.
- KURTOVIĆ, Budja. 2009. *Govori Makarskog primorja. Fonologija i morfologija*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
- KURTOVIĆ BUDJA, Ivana. 2010. Kopnjeni čakavski govori u okolici Splita, Šibenika i Zadra. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*. Ur. Lončarić, Mijo. Split – Zagreb: Književni krug – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: 77–157.
- LISAC, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LISAC, Josip. 2008. Govori Dalmatinske zagore kao dio novoštokavskog ikavskog dijalekta. *Croatica et Slavica Iadertina* 4: 105–114.
- LISAC, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LUKEŽIĆ, Iva. 2003. Čakavsko u štokavskome govoru Imotske krajine. *Čakavska rič* 31, 1–2: 5–25.
- LUKEŽIĆ, Iva. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Zagreb – Rijeka – Čavle: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobinšćine.
- MENAC-MIHALIĆ, Mira. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb: Školska knjiga – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MATASOVIĆ, Ranko; PRONK, Tijmen; IVŠIĆ, Dubravka; BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. 1. svezak: A – Nj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MIHALJEVIĆ, Milan. 2002. *Slavenska poredbena gramatika. 1. dio: Uvod i fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- SIKIRICA, Miroslav. 2017. *Morfologija govora Jabuke*. Neobjavljeni završni rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- ŠIMUNDIĆ, Mate. 1971. *Govori Imotske krajine i Bekije*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- VUKŠA NAHOD, Perina. 2018. *Slivanjski govori. Fonologija i Morfologija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

**THE PHONOLOGICAL DESCRIPTION OF THE NEO-ŠTOKAVIAN IKAVIAN
LOCAL DIALECTS OF VRLIČKA KRAJINA IN THE LIGHT OF OTHER LOCAL
DIALECTS OF DALMATINSKA ZAGORA**

JOSIP GALIĆ

SUMMARY

This paper aims to describe the phonological features of the Neo-Štokavian Ikavian local dialects of Vrlička Krajina, which is the area wholly neglected in previous dialectological research. The description is based on data collected during field research conducted in early 2017 and 2019. The primary goal of the paper is to provide a systematic description of vocalism, consonantism and prosodic features of the Neo-Štokavian Ikavian local dialects of Vrlička Krajina. The second goal is to situate the analysed local dialects of Vrlička Krajina in the context of other Neo-Štokavian Ikavian dialects of Dalmatinska Zagora and, consequently, to determine the potential phonological criteria for their classification. The reflex of *jat* in the local dialects of Vrlička Krajina is predominantly ikavian, with rare ekavisms. Reductions and changes of quality of short unaccented vowels are frequent. The analysed local dialects are predominantly štokavian. The final *m* in endings and uninflected words is preserved, while the final *l* is reflected as *o*. The accent system is typically Neo-Štokavian, with four accents and well-preserved unaccented lengths. The pre-sonant lengthening in the final syllables is attested both before *j* and in possessive pronouns and adjectives ending in *-īn* and *-ōv*. The analysed local dialects show the most similarities with the local dialects of Sinjska and Drniška Krajina (Badanj).

KEYWORDS:

Štokavian, Western Dialect, phonology, vocalism, consonantism, prosody, Vrlička Krajina

